

KUNSKAP & INSPIRATION • En tidning från ABF

fönstret

NR 1.2024

ABF

SPELTORS DAG

– SUCCÉ BLAND UNGA

INDONESIEN

SHARIALAGAR DRÅPSLAG

MOT SEXUELLA FRIHETER

TÄVLING

VINN BIOBILJETTER
FÖR HELA VÅREN!

ULRIKA KNUTSON
BÄSTA BÖCKERNA OM
– ANTISEMITISM

RESA

NJUT AV RENÄSSANSENS
MÄSTERVERK I
VACKRA FLORENS

"JAG VILLE ALDRIG
SKRÄMMAS"

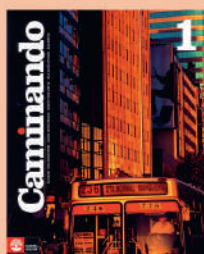
– STAFFAN WESTERBERG OM EGNA BARNDOMEN, KÄRLEKEN TILL HANS
– om scenskräck OCH LIVET SOM BLIVANDE 90-ÅRING

Spanska för alla

Caminando 1–5 för gymnasiet och vux förmedlar kunskaper i spanska med stor autenticitet.

Det unika och mest uppskattade med Caminando är att människor och miljöer är autentiska. De lever sina liv i Spanien, Sydamerika, USA, Mexiko och Karibien och förmedlar språk och insikter om livet i spankstalande länder.

Beprovad
och omtyckt
spanska

Inlästa texter, hörövningar och grammatikfilmer ingår!
Läs mer på nok.se/caminando

INNEHÅLL

NR 1.2024

18 FLORENS

22

STAFFAN WESTERBERG

30

INDONESIEN FÖRBJUDER SEX

REPORTAGE

18 FLORENS

Mode, mat och Michelangelo i Toscanas behagliga huvudstad.

22 STAFFAN WESTERBERG

Om uppväxten, konsten och kärleken.

30 INDONESIEN FÖRBJUDER SEX

Religiös backlash förbjuder alla ogifta att ha sex.

LEDARSKAP

37 **LOTTA HELLMAN**

"Vi som har lätt för att leda"

38 **CIRKELLEDAREN**

"Teatern betyder allt för mig!"

KULTUR

41 **ULRIKA KNUTSON**

"Han är Sveriges modernaste författare – då som nu"

42 **KLASSIKERLISTAN**

Bästa böckerna om – antisemitism.

44 **FÖRFATTARMÖTE:
ÅKE EDWARDSON**

ABF

49 **SÅ ORDNAR DU
EN FILMFESTIVAL!**

52 **SPELTORS DAG -
DATORSPEL SOM
FOLKBILDNING**

56 **ANNIKA DAHL:**

"Därför är det gråa vackert"

DESSUTOM

5 **CHEFREDAKTÖREN:**

"Fick en tår i ögat ..."

6 **BILDEN**

9 **BREV/TÄVLING**

10 **JUST NU**

14 **FÖRR:**

Om ideologiernas återkomst

47 **VETENSKAP:**

"Antibiotikans dilemma"

48 **KRYSSET**

58 **ALEXANDRA:**

"Det gör mig än mer triggad!"

Mer kunskap, mer inspiration!

DU vet väl att FÖNSTRET även finns på NÄTET?

1. På **Fonstret.se** hittar du allt det **BÄSTA** som vi har publicerat i tidningen – alltid **TILLGÄNGLIGT** bara ett klick bort – boktipsen, resguiderna och intervjuerna och reportagen från våra experter och skribenter.

2. Missa inte heller att vi också finns på **Facebook**. Här lägger vi ut våra allra mest aktuella tips, nyheter och krönikor till våra följare.

– Gå in på *Fönstret* på Facebook redan i dag, klicka in dig som följare och bli en del av *Fönstret*-gemenskapen på nätet!

FÖNSTRET PÅ NÄTET:
Alltid tillgängligt
– alltid utan kostnad för dig!

FÖNSTRET
Ett kulturmagasin
– för alla!

Prenumerera på tidningen *Fönstret*!

Eller ge bort tidningen i gåva – en uppskattad present som räcker i ett helt år! Priset – endast 249 kr.

Din gåva innehåller:

- 4 fullmatade utgåvor av tidningen *Fönstret*.
- Fri tillgång till vår webbsajt, Fonstret.se

Ja, jag vill ge bort *Fönstret* i gåva eller prenumerera för egen del!

Mitt namn:

Min adress:

Min e-post:

Den som ska få gåvan:

Namn:

Adress:

Du kan också teckna prenumerationer på:
www.fonstret.se/prenumeration

Frankeras
ej.
Mottagaren
betalar
portot.

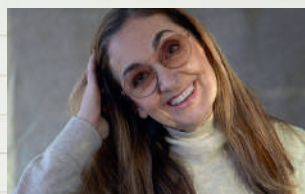
ABF:s Förbundsexpedition
Svarspost: 20565887
110 01 STOCKHOLM

LOTTA HELLMAN

Journalist som skrivit om ledarskap i *Fönstret* i hela 30 år. Jobbar också med tv-produktion och har producerat den i fjol så uppmärksammade Svt-serien *Hotell Romantik*, vars andra säsong har premiär den 18 februari. På sidan 37 skriver hon om att det finns för- och nackdelar med att ha talang för att leda andra.

ANNA-LENA AHLSTRÖM

Är *Fönstrets* mesta omslagsfotograf. Som också har tagit det porträtt av kungen som användes för att göra de frimärken som just nu pryds av monarkens ansikte. Inför detta nummer av *Fönstret* är det Staffan Westerberg som fått besök av Anna-Lena i hemmet strax utanför Uppsala (omslaget och sid 22-29).

JOAKIM RÅDSTRÖM

Frilansjournalist – främst inom samhälls-, teknik och vetenskap – från Stockholm med världen som arbetsfält. Skriver i det här numret om antisexlagstiftningen i det alltmer religiöst styrda Indonesien. Känner sig trots allt negativ till det som händer i världen men ändå hoppfull om framtiden. Detta, enligt honom själv, på en positiv utveckling som han får ta del av från människor han möter i olika sammanhang.

JONAS

chefredaktören har ordet

BÄSTA NÅGONSIN OM STAFFAN W

Jag har läst många bra personporträtt i *Fönstret* under åren. Det är dock inte alltid de fått mina ögon att tåras. Men det var precis vad som hände när jag för ett par veckor sedan satte mig på tåget och läste det här numrets huvudintervju med Staffan Westerberg, som fyller 90 i sommar. Jag tyckte helt enkelt att texten var så oerhört **vacker**. Om den genomsympatiska Staffans långa livsresa. Om hans kärlek till sambon Hans. Om de tuffa åren då han blev syndabock för min egen generations – 70-talisternas – alla barndomstrauman. Staffan själv hörde också av sig till oss efter att ha läst. Han skrev att ingen journalist någonsin tidigare har fångat hans konstnärskap bättre än vad vår skribent Ola Liljedahl gjort här. Läs själva på sidan 22.

I det här numret kan du också följa med till Indonesien – världens fjärde mest folkrikaste land som nyligen gjorde det straffbart att ha **sex** utanför äktenskapet. Ett lika tragiskt som tydligt exempel på hur det går när religiösa krafter får inflytande över ett lands lagstiftning. Läs gärna också Ulrika Knutsons krönika om den svenske författaren Carl Jonas Love Almqvist. Han är en av alla de kloka och modiga historiska namn som bidragit till att rädda oss i Sverige från religiöst förtryck. Redan 1839 slog hans kärleksroman *Det går an* ned som en bomb i det då konservativt moralistiska 1800-tals-Sverige. Budskapet: det är **kärleken** som är det viktigaste – inte äktenskapet. Ett budskap som vi svenskar i dag lätt tar för givet. Men som fortfarande är en fråga på liv och död för miljarder människor världen över. För alla dem som styrs av präster och imamer, i stället för av politiker med Carl Jonas Love Almqvists demokratiska människosyn.

Med dessa ord hälsar jag dig varmt **välkommen** till årets första utgåva av *Fönstret* – ABFs eget kulturmagasin. Jag hoppas att vi ger dig tips och inspiration under hela senvintern och fram till det att de första vårblommorna slår ut!

Regeringens minskade bidrag till folkbildningen drabbar tyvärr även *Fönstret*. Vi tvingas från det här numret gå ned i antal sidor och antal medarbetare. Vi tackar därmed **Caroline Engvall** och **Alexandra Pascalidou** varmt för många uppskattade texter under åren.

Nästa nummer av *Fönstret* kommer ut den **20 maj**.

J. Helling

JONAS HELLMAN,
chefredaktör

jonas.helling@abf.se

© Anna-Lena Ahlström

FÖNSTRET ges ut av Arbetarnas Bildningsförbund, ABF.
Besöksadress: Olof Palmes gata 9, Stockholm.
Postadress: Box 522, 101 30 Stockholm.
Mejl: fonstret@abf.se
Telefon: 08-613 50 00

Redaktion
Jonas Helling, *chefredaktör och ansvarig utgivare*
jonas.helling@abf.se

Anders Timrén, *ad*, anders@islington.se

Prenumeration och adressändring
Studiecirkelledare
– vänd dig till din lokala ABF-avdelning.
Övriga prenumeranter:
tel: 08-613 50 00
prenumeration@fonstret.se
www.fonstret.se/prenumeration

Annonsbokning
DA Media, 08-786 03 34
Da-media.se
agneta@da-media.se

Korrektur: Fredrik Johansson

Omslagsfoto: Anna-Lena Ahlström
Tryckeri: Stibo
Upplaga: 26 100 exemplar (TS-kontrollerat)

Pris: 249 kr/år, lösnummer 59 kr

Vi förbehåller oss rätten att publicera allt material även digitalt. *Fönstret* är medlem i Sveriges Tidskrifter.

• *Fönstret* på nätet www.fonstret.se

BILDEN

AV JONAS HELLING
FOTO TT BILD

FINAL I MISS UNIVERSUM

SAN SALVADOR, EL SALVADOR, 18 NOVEMBER 2023.

Sheynnis Palacios, 23, valdes i november inte bara till den första Miss Universum någonsin från Nicaragua. Hon är också med stor sannolikhet den första "skönhetsmissen" som är uttalad politisk demokratiaktivist. Palacios, som är utbildad journalist, deltog i de stora demonstrationerna mot Nicaraguas regering under åren 2018–22. Protester som slogs ned med våld av landets diktator Daniel Ortega och hans Sandinistparti.

Efter segern i Miss Universum-tävlingen i november kunde därför Nicaraguas demokrati-rörelse jublande deklarerera att universums vackraste kvinna står på deras sida i kampen mot regimen. En regim som i sin tur beordrade "terroristerna" i oppositionen att sluta "politisera" en seger som borde firas i nationell enighet och stolthet.

Sheynnis Palacios föddes år 2000, 21 år efter det att vänstergerillan Sandinisterna tagit makten från högerdiktatorn Anastasio Somoza. Sandinisterna sågs då som en demokratisk kraft, och partiet lämnade också makten 1990 när de förlorat det som ses som landets första demokratiska val. Daniel Ortega lyckades dock föra sitt parti åter till makten 2006, men då med en tydligt auktoritär agenda. Sandinisterna styr sedan dess landet i allians med den konservativa katolska kyrkan. Det har bland annat fört med sig att Nicaragua i dag har en av världens allra hårdaste abortlagstiftningar, där abort inte ens är tillåtet om den gravida kvinnans liv är i fara.

När Sheynnis Palacios under Miss Universum-finalen fick frågan vilken kvinna hon skulle ha velat leva som under ett år svarade hon Mary Wollstonecraft (1759–97), engelsk författare och en av historiens mest inflytelserika feministiska aktiver, för att hon "var den första att visa vägen för världens kvinnor".

BILSEMESTER

Uppge reskoden FONSTRET vid beställning – så får du automatiskt rabattpriset.

Best Western Premier Alsterkrug Hotel★★★★

Se fram emot en minisemester med möjlighet för bortskämning på det 4-stjärniga hotellet Best Western Premier Alsterkrug i Hamburg. På hotellet väntar den läckra SPA-avdelningen, alsterSPA, där du kan släppa vardagens plikter för en stund och fylla dig med ny energi. Detta är en minisemester perfekt både som romantisk weekend, familjesemester och nöjeshelg tillsammans med vännerna: Ta flyget från Sverige så är du här i ett nafs och är redo för Hamburgs alla nöjen med butiker, caféer, sevärdheter och evenemang. Tar du bussen som stannar precis utanför hotellet, är du inne i Jungfernstieg i Hamburgs absoluta centrum på drygt 20 minuter.

Pris per person i dbl. rum

1.949:-

Pris utan reskod 2.099:-
Pristillägg från 31/3: 100:-

- 2 övernattningar
- 2 x frukostbuffé
- 1 x 15 % rabatt på à la carte-menyn i hotellets restaurang
- 1 x kagelbana (2 timmar)
- Fri entré till alsterSPA
- Lån av badrock
- Rabatt på parkering i garage
- Rum med aircondition
- Turistskatt

Ankomst: Valfri t.o.m. 12/6 och 15/7-20/12 2024.

Ulvsby Herrgård ★★★ strax utanför Sunne, Värmland

Värmland är inte bara berättarnas och sinnenas landskap, det är också ren naturidyll. Det är inte för inte som värmlänningarna själva säger att "här är nästan onödigt vackert". Nu kan du tillbringa en romantisk weekend mitt i denna härlighet, med bas på den historiska herrgården anno 1630: Ulvsby Herrgård ligger skönt inbäddad i lantlig pastoral idyll vid sjön Fryken, strax norr om Sunne (4 km). Drottning Kristina gjorde herrgården till sin egendom år 1649 och sedan dess har berättelserna om det goda livet avlöst varandra genom århundradenas gång.

Pris per person i dbl. rum

2.099:-

Pris utan reskod 2.249:-

- 2 övernattningar
- 2 x frukostbuffé
- 2 x 3-rätters middag
- Rum med terrass

Barnrabatt

1 barn 0-3 år gratis.
2 barn 4-12 år ½ priset.

Ankomst: Fredag t.o.m. 31/5 och 30/8-15/11 2024.

Vistelsen inkluderar endast slutstädning.

Roomz Vienna Prater

Om du väljer en storstadssemester i år, kommer den inte att bli mer romantisk än i Wien! Vacker som en teaterscen och sensuell som en sommarnatt – och med alla sina pompösa, historiska och överraskande sevärdheter inom bekvämt gångavstånd. Det är storstaden för dig som älskar klassisk kultur och en skön stämning från i går, å andra sidan finns det inget gammalt när det kommer till ditt hotell: Det nya och eleganta hotellet Roomz Vienna Prater från 2018 ger dig en vacker och modern inramning till din storstadsupplevelse.

Ankomst: Valfri t.o.m. 18/12 2024.

Pris per person i dbl. rum

2.199:-

Pris utan reskod 2.349:-
Pristillägg:
30/3-29/8 & 1/11-31/12: 500:-
30/8-31/10: 1.000:-

- 3 övernattningar
- 3 x frukostbuffé
- Rum med aircondition
- Sen utcheckning kl. 12

Barnrabatt

1 barn 0-5 år gratis.
1 barn 6-11 år från SEK 1.999:-.
Max. 1 barn per rum.

Avbeställningsskydd kan tillköpas. Expeditionsavgift på 99:- tillkommer. Barnrabatt vid 2 vuxna. Förbehåll för tryck- och prisfel samt utsålt.

Kom ihåg reskoden:
FONSTRET

Teknisk arrangör:
Happydays.

Beställ nu på www.happydays.nu eller ring **020 79 33 84**

Öppet vardagar kl. 9-17.

Beröm för att vi gör en bra och användbar tidning. Och så en synpunkt på vår lista med klassiska böcker om Ukraina. Det är några av de reaktioner som nått oss från er läsare sedan senast, i brev, mejl och i våra sociala medier.

Hör gärna av dig till mig och berätta vad du tyckte om det här numret av tidningen.

Jonas Helling, chefredaktör, jonas.helling@abf.se

BREV

från läsekretsen

OM UKRAINA

Angående *Fönstret* nr 4-2023: Många intressanta lästips i Ulrika Knutsons klassikerlista om Ukraina. Men jag reagerade på texten om Grossmans bok *Ukraina utan judar*. Där skriver Knutson om att många sovjetmedborgare villigt hjälpte tyskarna att döda. Men det var ju inte vilka sovjetmedborgare som helst som utmärkte sig, det var ju fr a ukrainare som Stepan Bandera och ukrainska organisationer som OAU som deltog i massutrotningar av judar och polacker vilket är väl belagt. Att inte med ett ord nämna detta, inte heller i texten om boken *Den blodiga jorden*, ger en felaktig bild av historien. Nämnas bör också att Bandera hyllas som en hjälte med staty i dagens Ukraina. Jag tänker också på när Ukrainas president Zelenskyj deltog i Kanadas parlaments hyllningar av ukrainske f.d. SS-soldaten Jaroslav Hunka, som Polen nu vill ha utlämnad för krigsförbrytelser. Det kanadensiska parlamentets talman avgick efter denna skandal. En allsidig beskrivning av Ukrainas historia efterlyser jag.

Mvh, Ulf Nilsson, Växjö

SVAR: Roligt att Ulf Nilsson uppskattar mina korta lästips. Det formatet rymmer

förstås inte hela Ukrainas komplicerade historia. Landet har varit del av Österrike-Ungern, Ryssland och Polen, samt ockuperat av Nazityskland. Kampen för självständighet har sett olika ut i olika regioner. Högnationalisten Stepan Banderas organisation OUN stödde Hitler, i kampen mot Sovjetmakten. De utförde pogromer mot judar i Lviv, och i krigets slutskede mördade de 100 000 polacker. Bandera själv satt samtidigt i tyskt koncentrationsläger. Även andra ukrainare än Banderas milis lät sig enrulleras som hjälppoliser hos de nazistiska ockupanterna. Inte sällan fick de utföra de smutsigaste uppgifterna i Förintelsen.

Att ge en prydligt entydig bild av den ukrainska nationalismen eller de ukrainska judarnas mördare är svårt. Som Timothy Snyder visar i sina böcker: Många onda krafter hjälpte varandra, när de kuvade ukrainare och mördade judar på den blodiga jorden.

I dag är det dock knappast, som Putin påstår, Ukraina som har de största problemen med nazism och bristande demokrati. Det är inte Kiev som för ett erövringskrig mot sina grannar. Det är Moskva.

Vänligen, Ulrika Knutson, kulturjournalist

VI MÅSTE AGERA NU!

Jag är engagerad inom ABF och läser *Fönstret* med intresse och spänning. Med tanke på din ledare om Ozzy: Varför måste man gå så långt tillbaka i tiden för en jämförelse på allt elände som sker som att det är antikens kultur som har gett dagens kultur alla dåliga influenser?

Nuvarande regering styrs av Tidö avtalet. Detta avtal är skrivit av SD som styr en marionettregering där SD sitter bredvid och styr. Punkt efter punkt i det 62-sidiga dokumentet kommer att implementeras och det kallas för "PARADIGMSKIFTE". Jag rekommenderar alla att läsa och förstå vart vi är på väg. Nästa val kanske blir det sista valet i ett demokratiskt Sverige därefter kommer SD att ta över och införa diktatur då det inte längre behöves några nya val.

Ja, detta är mina ord i denna dag då det pågår två krig och där gängkrigen pågår för fullt. Samtidigt ska SD minska stödet till föreningar bland annat. Vi kan inte längre sitta på läktaren och titta på vi måste agera NU.

Tack för en trevlig tidning,
hälsningar Martin

VINN BIOBILJETTER

FÖR HELA VINTERN!

FILM ÄR FORTFARANDE BÄST PÅ BIO!

Vinner du den här tävlingen kan du sjunka ner i biofåtöljen – tio gånger utan att behöva betala själv!

Vinnaren får nämligen ett presentkort på SF Bio för tio biobesök.

UPPGIFT: På vilken sida i tidningen nämner vi popartisten Lady Gaga?

Mejla eller skriv ned ditt svar på ett vykort tillsammans med din postadress. Märk mejl och kuvert med "Tävlingen".

Postadress: Fönstret, Box 522, 101 30 STOCKHOLM. Mejl: tavlingen.fonstret@abf.se. Senast den 20 april vill vi ha ditt svar. Vinnaren står själv för eventuell vinstskatt.

GRATTIS till ...
Ulla Persson, Avesta

som vann förra numrets tävling.
• Rätt svar var att vi skrev om Popkollo och Rockparty på sidan 72.

JUST NU

FOLK våren 2024

KÄRLEKENS VÄSEN

Kärlekens väsen drabbar och uppfyller människor på **liknande** sätt. Men inte alla kärlekshistorier har getts samma **plats** i vårt historieberättande. Det är RICKARD SÖDERBERGS utgångspunkter i föreställningen *Kärlekens historia* som turnerar runt Sverige i vår med Riksteatern. **AV** KARIN ELFVING **FOTO** JOHN GRIPENHOLM

Det var i sina dagböcker från tonårstiden som operasångaren och aktivisten Rickard Söderberg hittade idén till föreställningen. – Jag insåg hur oerhört allmänmänskligt det är att bli kär och alla andra känslor som väcks. Alla har gått igenom det oavsett om man är kung eller dräng och om man lever i dag, för 50, 500 eller 5000 år sedan. Och vi är precis lika försvärlösa inför känslan.

På 90 minuter gör han i *Kärlekens historia* nedslag i 10 000 år av ömsesidig kärlek och längtan världen över utifrån hbtq-personers upplevelser. Härliga känslor står i fokus, men Rickard Söderberg konstaterar samtidigt att vår historia har varit krass mot vilka kärleksberättelser som får finnas kvar och bli ikoniska och vilka som blir bortträngda.

– Materialet finns om man letar lite, men kulturella, religiösa och politiska rörelser har förnekat hbtq-personers kärlek och försökt trycka bort den. Det finns ivriga försök att bortförklara att till exempel att två män är begravda tillsammans.

Själv har Rickard i researcharbetet hittat mycket som han tidigare inte visste.

– Det finns underbara berättelser från antikens Egypten till allmogon, från kungar till soldater, bönder och hemmafruar. Samtidigt som jag blir glad över deras förälskelser blir jag ledsen över att de ofta inte har fått leva ut dem.

Rickard Söderbergs intresse för historia har funnits med länge och parallellt med föreställningarna arbetar han bland annat på uppföljaren

”ALLA HAR GÅTT IGENOM DET, OAVSETT OM MAN ÄR KUNG ELLER DRÄNG OCH OM MAN LEVER I DAG ELLER FÖR 5000 ÅR SEDAN.”

till den historiska romanen *Brisinga* som kom förra året (Gaytenor Sweden AB, 2023).

– Jag älskar att ständigt lära mig mer om historien, främst om vanliga människor. Vad gjorde egentligen Ingeborg och Karl på sitt torp år 1645? Det är vansinnigt fascinerande!

I arbetet med *Kärlekens historia* har han tillbringat många timmar i bibliotek. Föreställningen

innehåller både musik och berättelser men också samtal med publiken. Rickard hoppas att den ska skapa nyfikenhet och en vilja att gräva vidare själv.

– Jag hoppas att människor blir mer källkritiska och nyfikna. Att de inspireras till att gå hem och tänka till om det de läser. Kanske finns det en annan sanning.

Visst finns förföljelsen av hbtq-personer med, men främst vill han bidra med lust, hopp och glädje.

– Det är det enda sättet att orka ta sig an de

här frågorna. Det finns tillräckligt med mörker i världen i dag, säger Rickard Söderberg.

Han tycker att vi utforskar den befriande och villkorslösa kärleken för lite i dagens klimat av hets och polarisering.

– Den här föreställningen är en lovsång till stillheten, till att stanna upp och känna vardagskärleken.

JH

JONAS HELLING är *Fönstrets* chefredaktör.

RESA • VIKINGABORGAR Tidigare i vintras utsåg Unesco 42 nya världsarv. 13 av dem finns i Europa. Närmast från Sverige är de fem ringborgarna i Danmark som uppfördes under vikingatiden: Aggersborg, Fyrkat, Nonnebakken, Borgring och Trelleborg (på Själland).

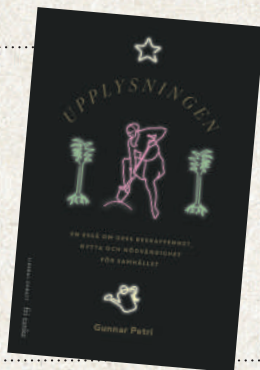
Fyrkat

© Peter Segemark/Nordiska

FEST • NOROUZ Den 20 mars infaller årets persiska – och kurdiska – nyår, norouz. Denna (icke-religiösa) hyllning till våren firas numera alltmer synligt även i Sverige. Bl a med "eldfester" med mat, musik och artister.

BOK • UPPLYSARNA I den nya boken *Upplysningen* hyllar juristen Gunnar Petri de personer som vid 1700-talets mitt i Frankrike formulerade de omvälvande upplysningssidéerna om att vi människor alla är skapta fria, med samma medborgerliga rättig- och skyldigheter. Historiskt, och lika aktuellt än i dag.

FILM • STORA UPPLEVELSER!

I mars njuter unga Malmöbor som vanligt av internationell kvalitetsfilm då BUFF-festivalen går av stapeln med sitt fantastiskt varierande program för publik från de allra yngsta (och deras vuxna) hela vägen upp till gymnasiet. För tredje året i rad blir utbudet också en angelägenhet för hela landet när Nationell filmvecka för barn och unga bjuder på skolbio, filmvisningar på bibliotek, film-skaparverkstäder, filmsamtal i klassrum och mycket mera. I fjol deltog 180 aktörer i ett 80-tal kommuner. I år lär de bli fler, och du kanske vill vara med.

Chansen att se nyskapande filmer från hela världen är extra värdefull i en tid då bioutbudet domineras av hits baserade

på kända varumärken, och då främst svenska och amerikanska berättelser. Bamse, Nelly Rapp och Sune i all ära – bred svensk barnfilm imponerar med både kvalitet och publik – men visst är det också kul att få känna igen sig i en mer otippad historia?

BUFF, som är initiativtagare till Nationell filmvecka, har satt ihop ett förmånligt distributionserbjudande med tre långfilmer och två kortfilmspaket att visa på bio (eller i liknande miljö), fri tillgång för deltagande kommuners skolor till den digitala playtjänsten i två veckor, och filmhandledningar

till alla filmerna. Fler visningar eller kortfilmspaket för bibliotek går också att ordna. Viktigast är förstås att filmerna är helt oemotståndliga. I år lockar t ex charmiga *Coco farm*, om 11-åringar som startar en kycklinguppfödningbusiness, och *Juniors*, om en gamerkille vars av misstag rakade skalle får alla att tro att han har cancer – vilket först känns ganska bra, men snart går överstyr. Stora upplevelser utlovas!

- Buff filmfestival 9–15 mars.
- Nationell filmvecka för barn och unga 18–24 mars.
- Läs mer på Buff.se.

JOHANNA KOLJONEN

FÖNSTRET 1-24 • JUST NU

UK

ULRIKA KNUTSON, kulturjournalist.

UTSTÄLLNING • DATASPEL I BRODYR Konstnären Per Fhager återskapar barndomens snabba, tuffa dataspel i långsamt mjukt broderi. Många små robothjältar från dataspelens klassiska epoker känns igen. Här förevigade med mormors teknik, rosa, turkos och svart garn, i ylle och lin. Effekten är kul. Gävle konstcentrum. Till den 4 april 2024.

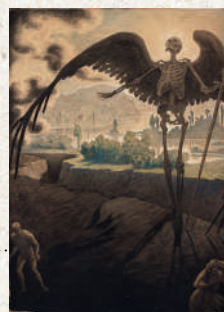
TEATER • GRAV FÖR TVÅ

Sara Stridsberg har satt tänderna i *En grav för två: Antigone i Kolonos* om Antigones relation till pappa, släkten och alla förväntningar. Vad innebär det att ha en familj? I rollerna som Antigone och hennes far ser vi Lina Englund och Johan Rabaeus. Regisserar gör Natalie Ringler. Spelas 4–25 mars på Teater Galeasen.

UTSTÄLLNING • TYRA KLEEN

Norrköpings konstmuseum storsatsar på Tyra Kleen. Muntra skelett, drömmande symbolik, och ett tydligt intresse för den androgyna människan. Sakta har Sverige fått upp ögonen för henne. Visas fram till den 29 september. Senare även i Uppsala, Uddevalla och Halmstad.

© Mats Arvidsson

BERGMAN – NÄSTAN PÅ ALLVAR!

De tar sig an tragedier i **clownsminkning** på ett inte allt för allvarligt sätt. I vår åker teatertrion 123 Schtunk landet runt med sin alldeles egna version av Ingmar Bergmans *Det sjunde inseglet*.

– Självklart är scenen där riddaren spelar **schack** med **döden** med, men eftersom vi improviserar mycket vet man inte exakt hur den blir från gång till gång, säger skådespelaren Lasse Beischer. **AV ELISABET WAHL**

I snart 20 år har 123 Schtunk turnerat landet runt med sina tolkningar av August Strindberg, Vilhelm Moberg och William Shakespeare. Resultatet blir lite olika varje gång – eftersom mycket improviseras fram – men grundkonceptet är detsamma: de tre skådespelarna är clownsminkande och utgår från den klassiska commedia dell'arte, en teaterform som kan spåras tillbaka till 1400-talet.

– Vi är väldigt utåtriktade och pratar mycket med publiken. Vi har ingen rekvisita, så vi kan spela på stora scener eller små. Och vi jobbar med tragedier. Eftersom vi är clowner så funkar det inte riktigt att spela komedier, det blir kaka på kaka.

Jag blir genast nyfiken på vad namnet 123 Schtunk kommer ifrån?

– Haha, det frågar alla! Det är en lång historia. Det sa "schtunk" när Charlie Chaplin slog näven i bordet i filmen *Diktatorn*. Så vi använde just det ordet när vi gjorde sten, sax, påse om vem som skulle gå ut på scenen först. Och när vi tar fram saker eller stänger dörrar på scenen

använder vi ofta det ljudet. Så det förklarar helt enkelt mycket av det vi gör.

I vår tar sig trion an den världsberömda dramatikern Ingmar Bergman och hans klassiska film *Det sjunde inseglet*. Att det blev just något av honom beror på att Bergmanstiftelsen och Ingmar Bergmans son Daniel hörde av sig och frågade om inte 123 Schtunk ville göra en tolkning av *Scener ur ett äktenskap*.

– Vi har aldrig gjort Bergman förut, så det kändes kul. Men efter att vi funderat ett tag kom vi på att vi ville göra *Det sjunde inseglet* i stället och det fick vi.

Filmen handlar om en riddare och hans resa genom ett pesthärjat landskap där han träffar döden i en berömd scen där de båda spelar schack. Det har gjorts ett otal parodier på just den scenen och replikskiftet "Vem är du?" "Jag är döden" är nog numera mer känt än filmen. Självklart är den med i den här föreställningen.

– Döden och frågan kring den är ständigt pågående i oss och har varit det sedan vi föddes. När ska det ske och hur ska

det ske? Därför blir den här scenen när man försöker spela döden schack matt så tydlig. Döden är nog det största av våra mysterier.

Vad är hemligheten bakom en lyckad nytolkning av ett känt verk?

– Det är svårt, vissa tolkningar blir jättebra och ibland blir det bara pannkaka. För vår del går vi på ett sätt väldigt långt eftersom vi är clowner och dessutom involverar publiken. Samtidigt är vi ofta väldigt nära originaltexten. Så vi leker mer med teatersituationen än verket i sig.

Så vad har ni för drömprojekt framöver?

– Svårt att svara på, men favoritpjäsen är ofta den vi håller på med, så drömprojektet blir nog nästa projekt. Och vilket det blir vet vi inte än. 🎭

DET SJUNDE INSEGLET med 123 Schtunk

• Hade premiär på Strindbergs Intima Teater den 12 januari, och turnerar under våren över landet fram till och med den 1 maj.

Läs mer: Schtunk.se

ENTRÉAVGIFT SPELAR ROLL

© Karolina Kristensson

Antalet besökare på landets museer ökade med 6 procent under 2023. Men 2023 var också året då regeringen tvingade landets statliga museer att återinföra entréavgifter och de museer som tidigare haft gratis inträde fick nu se besöksantalet minska med 16 procent.

© Alex Hinchcliffe

De fem populäraste av Sveriges museer var: **Skansen** (1 411 709 besök), **Vasamuseet** (1 243 534), **Nordiska museet** (870 856), **Malmö museum** (633 152) och **Gamla Linköping** (450 231).

”EUROVISION SONG CONTEST ÄR MER ÄN BARA EN SÅNGTÄVLING.”

Martin Österdahl, exekutiv producent för Eurovision song contest, om beslutet att välja ”United by music” som tävlingens officiella och permanenta slogan. Detta eftersom, enligt Österdahl: ”Vi vill ha konsekvens i vårt budskap att musik förenar oss alla. Det är en perfekt slogan för att understryka våra värden av inkludering och jämlikhet, samt att fira mångfalden genom musik.”

• Finalen i årets Eurovision song contest avgörs den **11 maj**, i Malmö.

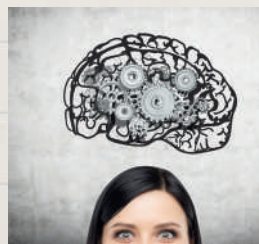
60 000

... Så många tankar passerar din hjärna – om dagen! Och 9 av 10 av dessa är dessutom desamma som dagen före. Detta enligt den amerikanske hjärnforskaren Joe Dispenza. Vi är alltså ganska låsta vid invanda tankespår. Ett skäl så gott som något alltså att fundera på om det är positiva eller negativa tankar som vi tenderar att återkomma till.

FÖNSTRET 1-24 • JUST NU

STOLTA SÄRDRAG

57 procent av svenskarna tycker om sin dialekt, enligt en Novusundersökning gjord på uppdrag av Språktidningen. Mest positiva till den egna dialekten är folk från Skåne, Blekinge och norra Sverige. Mer om Sveriges dialekter blir det garanterat i komikern och språkvetaren Fredrik Lindströms nya föreställning **Stora dialektshowen**, som har premiär i Falun den **16 mars** för att sedan turnera landet runt under hela 2024.

© Shutterstock

BILDNINGSAKUTEN

ÅRETS MÅNADER – 1 215 ORD

Februari kallas nuförtiden av många tröttkörde småbarnsföräldrar för ”Vabbruari”. Men vad kan du mer om namnen på våra månader?

• Systemet med 12 månader infördes av Julius Caesar, som la till två månader till den dåtida romerska kalendern som började med mars och slutade med februari. Han behöll dock de gamla månadernas namn, och det är därför som september, oktober, november och december fortfarande är döpta efter de latinska räknetalen sju, åtta, nio och tio.

• **JANUARI**: Efter den romerske guden Janus, som var förändringens gud. Han hade två ansikten, kunde blicka mot både framtiden och det förflutna.

• **FEBRUARI**: Ursprungligen årets sista månad (det är därför skottdagen placerades i februari) och fick sitt namn av ”februa” – den stora fest som romarna avslutade året med.

• **MARS**: Döpt efter den romerska krigsguden.

• **APRIL**: Troligen döpt efter det latinska ordet ”aperire” som betyder öppna, som en hyllning till att jordens växter nu börjar blomma.

• **MAJ**: Fick sitt namn efter den största romerska guden av dem alla – Jupiter, som också kallades Jupiter Maius (den store).

• **JUNI**: Från Juno, de romerska kvinnornas gud som var gift med Jupiter och tillsammans med honom och Minerva räknas som en av de tre mäktigaste romerska gudarna.

• **JULI**: Hette från början ”den femte” månaden (”Quintilis”) men döptes efter Julius Caesars död om efter honom.

• **AUGUSTI**: Hette tidigare ”den sjätte” månaden (”Sextilis”) men döptes även den senare om efter Augustus som efterträdde Caesar och tillsammans med honom räknas som den allra mest kände romerska kejsaren.

JONAS HELLING

IDEOLOGIERNAS ÅTERKOMST

Länge har det talats om att ideologierna är döda, att partierna hopas på **mitten**. Alla som beklagat detta och längtat efter ideologiernas återkomst har dock nu blivit **bönhörda**. Men det på ett oväntat och kanske inte helt efterlängtat sätt, menar *Fönstrets* STIG-BJÖRN LJUNGGREN. För med **nationalismens** återkomst i politiken bryts åter fundamentalt motsatta idéer emot varandra. Kampen kallas för "kulturkriget" och gäller vilka grundläggande föreställningar som vårt samhälle ska utformas efter.

► IDEOLOGIERNAS ÅTERKOMST

Vad: Jimmie Åkesson skriver debattartikel i *Aftonbladet*.

När: 2009.

Konsekvens: "Kulturkriget" startar, vilket är det samma som att ideologierna åter igen blivit viktiga i svensk politik.

Ideologierna i modern mening uppkommer på 1700-talet som ett resultat av den vetenskapliga revolutionen, upplysningstiden och industrialiseringen. Det uppkommer en strid om vilket slags samhälle som skulle råda, när allt är på väg att förändras. På 1800-talet formeras konservatismen, liberalismen och socialismen med sina olika variationer. Det blev revolutioner, krig och förödande konflikter. Det fanns ingen gemensam målbild för vad som var det goda samhället utan detta fick bestämmas genom konfrontation där den starkaste fick råda.

Det som gör ideologier till något mer än en samling idéer om samhället är maningen till förändring, till handling, till att åstadkomma något annat än den

nuvarande ordningen. En ideolog vill ha systemskifte, eller för att använda ett modernt ord, "paradigmskifte". Det var utmärkande för 1700- och 1800-hundra-talets politiska strömningar.

Men så småningom, för cirka 100 år sedan i vårt land, började det växa fram en konsensus om en gemensam ordning där de stridande kom överens om hur de skulle hantera oenighet. Och efter andra världskriget etablerades i västerlandet en demokratisk välfärdsstat som gjorde att de ideologiska konflikterna kom att inrym-

"INGEN KAN LÄNGRE BEKLAGA SIG ÖVER ATT ALLA PARTIER LÅTER LIKADANT."

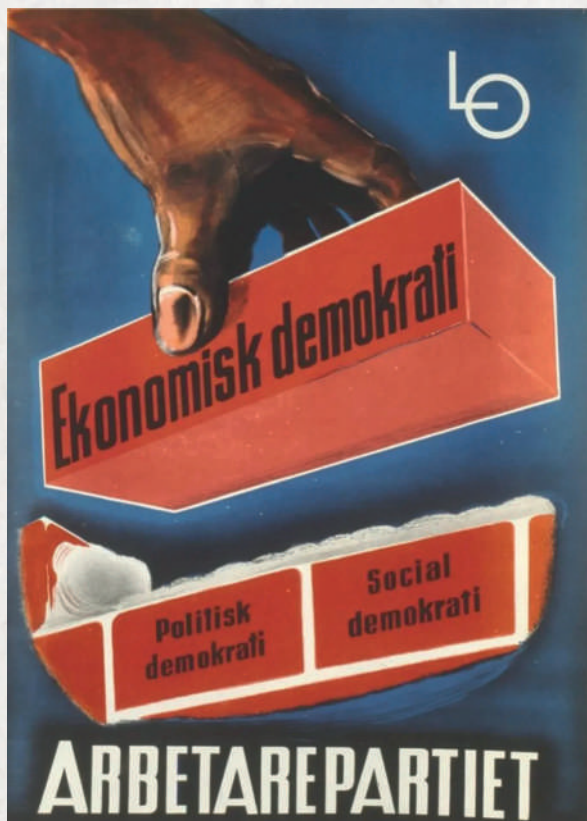
mas i ett system där alla fick kämpa fredligt om att styra. Det hela kom att skapa ett slags demokratins tillit, med ömsesidig respekt och solidaritet med grundläggande spelregler.

Den som förlorade ett val förväntades acceptera sin förlust. Den som vann fick samtidigt finna sig i att få sitt handlingsutrymme begränsat genom konstitutionella regler, neutral byråkrati, starka organisationer och en vidsträckt yttrandefrihet.

Regeringar och kommunstyrens verktygs-låda blev rätt lika, för alla partier.

Det uppkom inte bara en gemensam struktur för hur politiska frågor skulle lösas utan också ett kommandospråk som alla partier och aktörer förväntades använda. En logik där politiska frågor hanterades i en viss ordning, medan de stora brandtalen och ideologiska manifestationerna förbehölls mer interna sammankomster. Den som började hålla osande förstamajtal under ett kommunalt utskottsmöte kom att betraktas som en vettvilling.

Några försök att bryta denna konsensus gjordes ibland. Mest under vänsterrevoltens 1968. Sedan togs den stafettpinnen upp av nyliberala aktivister. Men den sammanlagda utvecklingen blev snarare med tiden en alltmer ökande konformism mellan partierna. Krisen på 1980- och 90-talet ledde till hårda regleringar av hur statens finanser skulle skötas. Vilket kom att krympa verktygslådan ännu mer för makthavarna. Till detta bidrog globa-

liseringen som begränsade de olika nationernas möjligheter att agera självständigt. Partierna fick därmed sina idéburna horisonter än mer begränsade. Vi kom att få, livligt understött av väljarna, en stor samling i mitten.

Det började talas om att ideologierna var döda. Eller att de smält samman. Detta gjorde att några alltmer uttryckte sin saknad för stora ideologiska visioner, utopier, reformistiska projekt och livgivande politiska strider om idéer och radikala förändringar. Och så hände faktiskt några dramatiska spelvändningar.

Globalt var det 11 september 2001 då USA, den globala maktens centrum attackerades. Vi lever fortfarande i dningarna av denna händelse. Kinas och andra länders ökade styrka sätter press på den västerländska politiska ordningen, liksom givetvis kriget i Ukraina.

Här hemma i Sverige kan vi dock hitta en annan startpunkt för kulturkriget. Det var när ledaren för ett radikalkonservativt nationalistiskt parti, Sverigedemokraterna,

som under nästan två decennier kämpat för att få riksdagsmandat, fick möjlighet att publicera sig i Aftonbladet.

Det skedde den 19 oktober 2009. I valet året efter kom de slutligen att passera fyraprocentsspärren. Rubriken på Jimmie Åkessons debattartikel var: "Muslimerna är vårt största utländska hot."

Och på den vägen är det. Ett kulturkrig pågår sedan dess, där politiska idéer bryts mot varandra på ett sätt som gör att ett 100-årigt konsensus minskas eller rent av faller sönder. Ingenting tyder på att det finns en väg tillbaka till den gamla harmonin. Åter ligger framtiden i stöpsleven. Ingen kan längre beklaga sig över att alla partier låter likadant. Men frågan är om det var den här typen av ideologiska skiljelinjer de som saknade visioner i politiken hade gått och längtat efter. **F**

.....
STIG-BJÖRN LJUNGGREN, statsvetare och politisk chefredaktör på *Sydöstran*, Blekinge.

VARFÖR DÅ?

UPPROR Idéhistorikern Klas Grinell kom i januari ut med boken *Muhammed* (Historiska media) – om den muslimske profetens liv.

Varför då?

– För att han är en av världshistoriens stora personer, som ju också är synnerligen aktuell i vår tid. Men det har saknats en mer lättillgänglig framställning om honom på svenska.

Vem var han?

– Han var en föräldralös familjeman som vid 40 års ålder först blir profet och sedan en politisk ledare och därmed krigare.

Finns det trovärdiga källor om honom, eller är det mest propaganda?

– Är man sträng källkritiker så kan man nog inte skriva en sådan här bok. Det finns egentligen inga samtida källor, och dom skrivits i efterhand är endera vinnarnas eller förlorarnas historia.

Fansens eller motståndarnas. Men det som skrevs ned kring 800-talet är ändå den etablerade muslimska synen på Muhammed sedan dess. Det är den bilden världens muslimer enas, eller träter, kring.

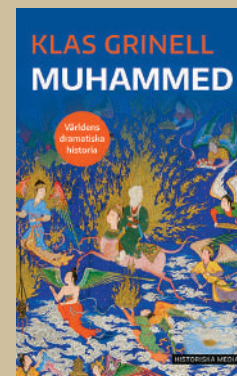
Vad är omtvistat?

– Allt! Och källorna är ju mångtydiga så ingen kan säga att precis så här var det. Ett av mina huvudmål med boken är att avvärja de som säger att "eftersom Muhammed var så här, så är det den enda sanningen om islam".

Vad hade Muhammed sagt, tror du, om att talibanerna förbjuder flickor att gå i skolan?

– De främsta kunskapskällorna till hans liv är ju hans fruar, så kvinnor är viktiga kunskapsbärare inom Islam. Att de inte skulle få gå i skolan hade han alltså med stor sannolikhet tyckt varit absurt.

JONAS HELLING

FÖRR

THE ZOOT SUITS

– STORA KOSTYMER BLEV FÖRSTA UNGDOMSREVOLTEN

Historien om ungdomsmodet brukar börja i mitten på 1950-talet, med artister som ELVIS PRESLEY, LITTLE RICHARD och JERRY LEE LEWIS som banförare. Men då glömmes man det första kapitlet – "the zoot suits", som var det första riktigt **gatumodet** och dök upp i USA redan på **1930-talet**. En stil som i modifierad form spreds även till Sverige. Här fick anhängarna namnet "swingpjattar". **AV** MICHAEL DEE

Zoot suits-modet uppstod först i Harlem bland ungdomar som gick på Cotton Club och andra av New York-stadsdelens populära dansställen. En stil skapad av ungdomar från minoriteter som lyssnade på jazz och klädde sig i kostymer som var närmast komiskt stora. Kavajerna hade vadderade axlar och gick ner till knäna. Byxorna hade linningar som gick upp till bröstkorgen som svängde ut som stora ballonger och virvlade när killarna dansade jitterbug, men var praktiskt intagna vid anklarna så att deras danspartner inte skulle snärjas in under dansen.

Flera av de stora namnen inom swingjazzen, däribland Cab Calloway, uppträdde i zoot suits och det gjorde sitt för att sprida stilen till resten av USA. För unga svarta män var stilen en markering att de fanns till och att de var stolta över sin kultur, i en tid då svarta förväntades göra sig

"SVENSKA DAGBLADET BAD LÄSARNA ATT KOMMA MED FÖRSLAG TILL VAD MAN SKULLE KALLA DESSA UNGA REBELLER."

osynliga. Snart hakade ungdomar av mexikanskt ursprung på. Rasdiskriminering i USA associeras främst med svarta i sydstaterna, men den gjorde sig starkt påmind på USAs västkust och i den sydvästra delen av landet, där det fanns skyltar lite varstans, "Inga mexikaner – endast vita".

Efter att USA inträtt i andra världskriget 1941 blev Los Angeles utskeppningshamn för flottan. Staden fylldes av unga sjömän från Mellanvästern och många av dem hade aldrig sett en mexikan tidigare. Det utbröt slagsmål lite varstans. De har gått till his-

torien som "zoot suit-upploppen" och var faktiskt de första betydande rasupploppen i USA. Den som bar en zoot suit löpte risk att bli misshandlad, lemlästad och det hörde till vanligheterna att slita kläderna av offren och bränna upp dem på gatan.

I tidningar hävdade kritiker att kostymerna var "opatriotiska" på grund av de mängder tyg som gick åt i tillverkningen. I en del städer svarade myndigheterna med att införa förbud mot att bära dem. Fast inbitna zoot suits fortsatte med det, som en protest mot överheten.

Zoot suit-stilen spreds också till Frankrike, där ungdomarna kom att kallas "les zazous", som dock gjorde något eget av stilen. De bar visserligen extra stora jackor och kavajer, men till skillnad mot de ballongliknande byxorna i USA bar de tajta byxor, smala slipsar, skjortor med höga kragar och mockaskor med extra tjocka

sulor, långt hår i nacken, plus ett obligatoriskt paraply. Och de älskade jazz. Även i Frankrike var stilen ett slag mot överheten. Då mot den ockuperande nazistmakten som avskydde allt vad les zazous stod för. När nazisterna tvingade Frankrikes judar att bära en gul stjärna började les zazous i solidaritet att bära gula stjärnor märkta "zazou" eller "swing".

Även i Sverige blev swingjazzmusiken väldigt populär. Musiken nådde den riktigt stora publiken då filmen *Swing it, magistern!* med Alice Babs och Adolf Jahr gick

Cab Calloway, en av giganterna inom swingjazz. Hjälpte till att sprida zoot suit-stilen över USA.

upp på bioograferna i december 1940. De flesta zoot suits i Sverige var unga män av arbetarklass. De bar hattar av samma slag som gangstrar i Hollywoodfilmer och hade långa säckliknande kavajer som gick ner till knäna. På butiken Hollywood i Stockholm köptes extra långa slipsar och mönstrade strumpor, med motiv av pin-uppor eller svajande palmer. Det ansågs absolut inte acceptabelt att unga män intresserade sig för stil och mode av det avvikande slaget. Det var inte ovanligt att folkmassor jagade dem när de dök upp för att sedan ge dem ett kok stryk och lära dem veta hut.

När *Swing it, magistern!* hade premiär hade dessa unga män dock fortfarande inte fått någon enhetlig benämning. De kom dock snart att kallas swingpjattar, detta efter att revy författaren och kåsören Kar de Mumma i sin spalt i *Svenska Dagbladet* den första maj 1941 bad läsarna att komma med förslag till vad man skulle kalla dessa unga rebeller som trotsade vuxenvärldens regler och normer. Det kom in mängder av förslag: Gandhis kynke, kalufskis, mjåkmåns, gräddplätt, babsviking (en referens till *Swing it, magistern!* med Alice Babs), luggputte, nybrojös och epa-amris. Det hölls också en omröstning. Benämningen swingpjatt vann. Och det var för övrigt Kar de Mummas eget förslag. **F**

DEN LÅNGA HISTORIEN OM VÅR DEMOKRATI

2024 har kallats för ett "supervalår". Häften av jordens befolkning lever i länder som kommer att hålla val i år, däribland stormakter som USA, Indien och hela EU. Här är den långa historien om demokratis framväxt och bakslag i vår värld.

2023 Enligt forskningsinstitutet V-dem var 33 av världens 202 länder fullt demokratiska år 2023. Och av världens befolkning levde 13 procent i full demokrati, 28 procent i full diktatur och 59 procent i auktoritära länder med stora demokratiska brister.

1990-talet Antalet demokratier i världen växer kraftigt främst som en följd av kommunismens fall i Östeuropa, men också på grund av demokratisering i Asien och Latinamerika.

1942 Bakslag: Under nazismens peak-år finns det bara fyra demokratiska stater kvar i Europa: Storbritannien, Sverige, Schweiz och Finland.

1921 Det första fullt demokratiska valet i Sverige, där både kvinnor och män får delta.

1906 Finland håller vad som kan betecknas som världens första fullt demokratiska val, där alla medborgare åtnjuter samma rättigheter vad avser rösträtt och valbarhet – oavsett inkomst, ras och kön.

1893 Nya Zeeland håller det första valet där även samtliga vuxna kvinnor har lika rösträtt (dock utan att själva kunna bli valda).

1872 Den hemliga valedeln införs vid nationella val i Storbritannien.

1848 Schweiz inför, som första land, allmän rösträtt för alla män.

1800-talet Demokratin gör framsteg men under motstånd. Många länder inför folkvalda parlament. Det moderna partiväsendet växer fram. Men fortfarande är det bara en elit som har rösträtt i valen.

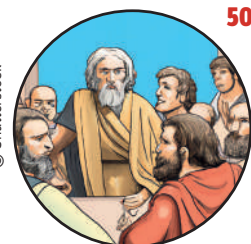
1787 Genom sin konstitution skapar det nybildade landet USA världens dittills i särklass mest demokratiska samhällsskick, med en maktindelning mellan presidenten, de folkvalda och domstolarna som gäller än i dag.

1600-talet Filosofer som John Locke och Montesquieu formulerar den teoretiska grunden för det demokratiska statskicket vi använder oss av i dag – ett samhälle där den lagstiftande, dömande och verkställande makten hålls åtskilda.

1215 Den berömda lagen *Magna Charta* slår fast att även kungen i England måste följa de engelska lagarna.

930 e Kr Världens första i dag fortfarande aktiva lagstiftande församling skapas – Alltinget på Island. Den första lagen man antar slår fast att vikingaskepp måste ta ned sina drakfigurer innan de anlöper hamn, efter- som de kan skrämra "landvättarna".

380 e Kr Kristendomen blir statsreligion i romarriket. Under de följande 1000 åren anses kungar och kejsare få sin makt från Gud, och inte från landets invånare.

507 f Kr Demokratin skapas i Grekland. Då bildas världens första folkförsamling i stadsstaten Aten. Alla "fria män över 20 år" kallas till stormöten och har både rösträtt och rätt att lägga lagförslag.

Källor: Fokus, NE, Wikipedia, *Historien om Europa* (Albert Bonnier), *Freedom house*.

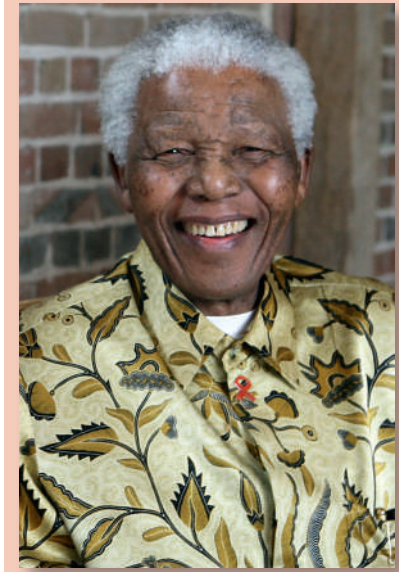
© Shutterstock

© Wikipedia

© Wikipedia

© Alessia Pierdomenico / Shutterstock.com

NELSON MANDELA

"Ett gott huvud och ett gott hjärta är alltid en formidabel kombination."

"Om du vill uppnå fred med din fiende så måste du samarbeta med din fiende."

"Bara fria människor kan förhandla. En fånge kan inte ingå kontrakt."

"Det finns inget sådant som 'delvis frihet'."

"Det ser alltid omöjligt ut, tills det är gjort."

"Förbittring är som att själv dricka gift och sen hoppas att det ska förgöra dina fiender."

Den 27 april har det gått 30 år sedan **NELSON MANDELA** (1918–2013) röstades fram som Sydafrikas första svarta och första demokratiskt valda president. Han hade fyra år tidigare släppts från ett 27 år långt fängelsestraff som han dömdes till för sin ledande roll i kampen mot det rasistiska sydafrikanska apartheidsystemet. Mandela är begravd i födelsestaden Qunu i sydöstra delen av Sydafrika.

JONAS HELLING

FLORENS

– RENÄSSANSENS KÄNDISTÄTA HUVUDSTAD

Michelangelo, Leonardo och Galileo. Dante, Machiavelli och Botticelli. Florens radar upp så många världsberömda historiska invånare att besökaren häpnar. Det var här det hände helt enkelt. Det var med start här som vi européer lade den mörka medeltiden bakom oss. Tack vare 1400-talets florentinska renässansmänniskor blev konsten vackrare, vetenskapen smartare, tankarna friare och Gud lite mindre inflytelserik. Fönstrets Jonas Helling reste till Toscanas stilfulla huvudstad och njöt av ovärderlig konst, ypperligt mode och lika prisvärd som aptitretande mat.

AV JONAS HELLING FOTO J HELLING, SHUTTERSTOCK

BEHAGLIGT BILFRITT

Toscanas huvudstad är en hyfsat stor stad (nästan 400 000 invånare, med det dubbla i närområdet). Ändå är det ett både lättillgängligt och mycket behagligt besöksmål

att ta till sig. I Florens behöver vi varken lära oss busskartan, lägga pengar på taxiresor eller riskera att hosta avgaser eller bli överkörda i trafiken – stads kärnan är bilfri sedan 1988. Det enorma utbudet av sevärheter i de centrala

stadsdelarna på båda sidorna av Arnofloden nås alla med en behaglig promenad.

PANORAMAUTSIKT

Jo, erkänner, vi tog taxi en gång, upp till kullen med den stenlagda terrassen **Piazzale Michelangelo** på södra sidan av Arnofloden med härlig panoramautsikt över hela Florens och över **Chiantis** böljande kullar som omger staden. Men ner därifrån var det lätt att använda utvilade fötter igen för att ta sig tillbaka till citykärnan.

FÄSTNINGAR TILL HUS

Centralstationen från 1934 nämns som den enda modernistiska byggnaden i Florens centrum. De många bevarade renässanskvarteren imponerar. Men dessa fästningslika hus vittnar också med sina massiva bottenvåningar och slutna innergårdar om att huvudsyftet med 1400- och 1500-talets arkitekturstil inte var skönhet utan – försvar. De öppnare stadskvarteren och de mer dekorerade bostadshusen kom först när Europas städer börjat organisera ett ordningsväsen värt namnet. Före dess fick man försvara sina ägodelar och familjemedlemmar bäst man kunde. Och då är det inte konstigt, såklart, att man ville bo i en byggnad som skulle vara så svårintagen som möjligt.

NAKET IGEN – EFTER 1 000 ÅR

På **Museo Bargello** hittar vi ett av de konstverk som ses som startskottet för renässansen – **Donatellos** bronskulptur *David* från 1416. Inte riktigt lika berömd som Michelangelos gigantiska marmor-*David* på Galleria Accademia (mer om den här intill), men Donatellos *David* är känd som den första nakenskulpturen sedan antiken. Efter 1 000 år av kyrklig nakenshaming bröt alltså Donatello isen och öppnade en farled av intresse för människans kroppsliga skönhet och funktion som snart följdes av de andra renässanskonstnärerna, ja som leder ända in i vår tid såklart.

LEENDE JUNGFRU MARIA

På Florens allra mest kända museum Gallerie degli Uffizi – ”Uffizierna” – får vi fler svar på frågan hur Florens konstnärer förändrade kulturvärlden. Vi börjar i avdelningen för den medeltida konsten och tycker som vanligt att den är lite svår att jubla över

– mycket guld, man vräkte på med den äldste metallen för att hylla Gud. Men ändå, porträtten är ju platta, nästan barnsligt ytliga. Jesusbarnet ser allt som oftast ut som en liten och inte alltför söt farbror och ja, ”de ville måla honom så, för att stryka under att han var vis som en vuxen”, förklarar vår guide Stefano. ”Men se där, se hur **Giotto** målat Jesusmodern med tendensen till ett litet leende, se hur intensivt hon tittar på oss. Det är en mor med riktiga känslor

vi tittar på, inte en propagandabild. Där föddes renässansen!”

... MED DAVID I EN KLASS FÖR SIG

På Uffizierna finns också Florenskonstnären Sandro **Botticelli**s två mest berömda målningar – *Våren* (1482) och *Venus födelse* (1485). Se, säger vår guide, och pekar på en konstigt vinklad fot i Venustavlan: ”Botticelli var nog egentligen inte så skicklig på att måla. Men han var först med att fylla motiven med annat än stränga bibliska motiv. Se hur hans målningar kryllar av mytologiska figurer och hedniska gudar. Och se hur sensuellt de förhåller sig till varandra.”

Våren.

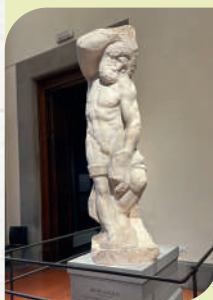

Venus födelse.

FÖNSTRET 1-24

MICHELANGELOS ALLA MÄN

Det är lätt att göra sig lustig över Michelangelos många och oerhört muskulösa män. Det är rejäla biffar till hunkar vi talar om, det vet alla som sett tak och väggar i påvens Sixtinska kapell i Rom. Dessa urstarka män möter vi även i Florens. På **Galleria Accademia** imponeras vi av Michelangelos fyra ”slavar”. De förblev visserligen halvfärdiga, men just därför ses de i dag som skolboksexempel på hur den store M arbetade fram sina människokroppar ur

de enorma marmorblocken. Och effekten är slående – det ser verkligen ut som att de med furiös kraft försöker bryta sig loss från de enorma marmorblock de fötts ur, och för evigt förslavats av.

GLAMORÖST MED GUCCI

Huvudperson på Galleria Accademia är dock *David*, Michelangelos 4,5 meter höga och sensuellt vackra version av den unge bibliske man som här fångas sekunden innan han ska slunga sin sten mot jätten Goliat. *David* var Michelangelos genombrottsverk, skapad före det att hans intresse för (alltför?) stora muskelmassor väckts. Vår museiguide Valentina nästan darrar på rösten när hon leder mig runt Davids kropp och viskande beskriver även små perfekt återgivna muskelpartier. ”Du förstår kanske att det här ses som att Michelangelo lyckats skapa den perfekta manskroppen”, konstaterar snarare än frågar Valentina. Jovisst, och själv känner jag en plötslig press att kanske gå lite oftare till gymmet när jag kommer hem.

RENÄSSANSMÄNNISKAN – NO 1

Michelangelo i all ära, men det är en annan av Florens historiska superstjärnor som givit upphov till epitetet ”renässansmänniska”: **Leonardo** från Vinci, en liten by strax utanför Florens. Leonardo (1452–1519) målade inte bara världens i dag kanske mest kända porträtt – *Mona Lisa* (som hänger på Louvren i Paris), och världens hittills dyraste tavla – Jesusporträttet *Salvator Mundi* som 2017 köptes av Saudiarabiens kommande diktator, kronprins Salman, för motsvarande omkring 4,5 miljarder kronor. Nej, universalgeniet Leonardo var inte bara porträttmålare utan även välefterfrågad arkitekt, uppfinnare och vapenkonstruktör. På **Museo Leonardo da Vinci** (Via del Castellaccio 1) i Florens tittar vi på modeller byggda efter Leonardos många skisser på olika maskiner för civil eller militär användning – båtar, byggnadsverk, stridsvagnar, ja t o m helikopterliknande flygfarkoster – nästan 500 år före det att sådana lyfte från marken.

RESAN FORTSÄTTER ...

För italienarna är det viktigt att ”fare bella figura” – göra ett gott intryck. Och två av de stora italienska modeföretagen kommer från Florens: skotillverkaren Ferragamo från 1923 och Gucci, grundat av Guccio Gucci 1921, till en början med sadelväsor som affärsidé. Båda dessa företag har ställt i ordning var sitt besöksvärt museum. Det är en ren fröjd att kliva in på **Guccimuseet** (vid torget **Piazza della Signoria**) och mingla sig fram mellan galaupklädda skyltdockor i spegelklädda labyrinter till rum. Här trängs topplyxiga klänningar, som den Salma Hayek bar på Cannes filmfestival 2011, med mer vardagliga men urstila retrodräkter och kostymer från företagets kollektioner genom åren. Se gärna den fantastiskt underhållande långfilmen *House of Gucci* från 2017 som uppladdning hemma, med Lady Gaga och Al Pacino i oförglömliga roller som lika maktspelande som känslosamma profiler från familjen Gucci.

MEN FEL OM GARBO ...

På **Ferragamomuseet** (vid modegatan **Via Tornabuoni**) förvandlas en anspråkslös källarlokal till en stjärnsprakande festlig kulturhistorisk retroresa med svartvita tju-siga porträtt i storformat på mängder av Hollywoodkändisar fångade på bild med namngivna modeller av Ferragamoskor på fötterna. Ett litet minus dock för att bildtex-

ten till det stora vackra fotot på Greta Garbo bärande skor från Ferragamo berättar att Garbo var en "amerikansk" skådespelare. Fönstret påpekar såklart faktafelet för personalen, så kolla gärna vid besök om vår folkbildande insats gav resultat.

ONÖDIGT ÄTA DYRT

Florens har många tju-siga restauranger. Elva av dem har belönats med Michelinstjärnor. Flest – 3 stjärnor – har **Enoteca Pinchiorri** som omtalas som en av Italiens bästa restauranger. Men, eftersom vi befinner oss i just Italien finns det inget egentligt behov av att bränna hela reskassan på ett enskilt restaurangbesök. Italienarna är ju ett folk som tar maten på mycket stort allvar, även till vardags. Här är det alltså inget konstigt att även enklare och billigare hak serverar uppenbart vällagad mat, på riktigt fina råvaror. Det får vi bekräftat på t ex minimalistiskt inredda **PaStation** som serverar klassiska pastarätter till mestadels studenter. Priset motsvarar en svensk dagens lunch, men ställets Carbonara, Vongole och Polpette är tillagade med råvaror och en skicklighet som hemma skulle ha betingat ett långt högre pris. Enkelt, och ljuvligt gott!

SALUHALL X 2

Den matintresserade missar heller inte att besöka Florens två centrala saluhallar – **Mercato Centrale** i den västra stadskärnan och **Mercato Sant'Ambrogio** i den östra. (Den förstnämnda bör besökas före kl 15, eftersom bottenvåningens många butiker håller öppet fram till dess.) Här bågnar diskarna av Toscanas alla läckerheter till mathantverk: Olivoljan, tryffeln och de smakrika grönsakerna. Pecorino-osten, bakverken och – chiantivinerna såklart. De små tapasliknande bruschettasnittarna för den småsugne, en mer mättande tagliatellatallrik med ragu på vildsvin eller hare för den mer hungrige. Och såklart, den väldigt stora biffsteken "alla Fiorentina" för den utsultne.

HÅL I VÄGGEN

Ett annat smart alternativ för den för den hungrige är att slinka in i någon av Florens "hål i väggen"-restauranger som serverar mat och vin från namngivna toskanska gårdar. Som **Fiascheria Osteria Novule** eller **La Prosciutteria Firenze**, där vi bänkar oss för en bit lasagne, en charkuteritallrik och ett av gårdens egna glas rött. Enkelt, avspänt och prisvärt.

GLASSPROMENAD

Ett trevligt inslag i den italienska vardagskulturen är att "fare una passeggiata" – att ta en stillsam promenad tillsammans med familj eller vänner med en strut ("cono") eller bägare ("coppa") av traktens glass i handen. Ett perfekt sätt att ladda hjärnans batterier när sommardagens värsta hetta börjat lägga sig och innan middagshungern tar över.

Mest kända glassprofil i Florens är **Vivoli** (Via Isola delle Stinche 7) som säger sig ha serverat sina strutar sedan 1930. Men italiensk glass håller ju över lag mycket hög kvalitet och **Fönstret** kan intyga att även **Amorino** (Via del Corso) och **Studio Gelato** (Via dei Servi) serverar smaker värda en äkta "passeggiata".

DOMEN

Florens domkyrka – **Duomo** – var världens största när den stod klar 1436 (passerades två århundraden senare av Peterskyrkan i Rom). Självklart ville renessansens rika huvudstad ha en kyrka som drog blickarna till sig. Den gigantiska kupolen (46 meter i diameter) anses än i dag vara ett ingenjörsmässigt underverk, utfört av **Felippo "Lippo" Brunelleschi** (1377–1446) som inte bara var arkitekt utan också kläddesigner, guldsmed och ses som en av de första ingenjörerna av modernt snitt, han var t ex den förste i Europa att tilldelas ett officiellt patent, på en byggkran han uppfunnit.

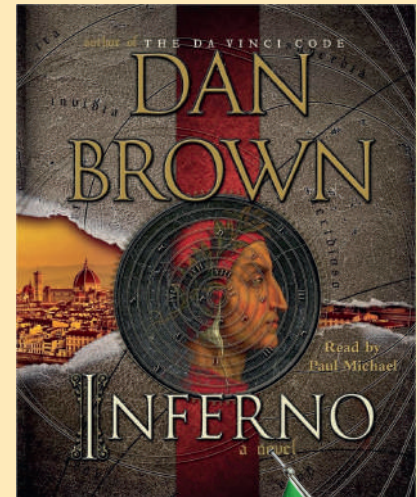
GALILEO FATTADE

Galileo Galilei (1564–1642) kallas ofta den moderna fysikens fader på grund av sina många upptäckter om tyngdkraft och astronomi, han var t ex den första att upptäcka Vintergatan. Han var son till en av Florens hovmusiker men blev själv den styrande Medicifamiliens hovmatematiker och filosof. Galileo levde dock farligt. Vännen och kollegan Giordano Bruno brändes levande på bål efter att ha fört fram tanken att universum är oändligt. Och när Galileo hävdade att jorden snurrar runt solen, och inte tvärtom, kunde inte ens Medicifamiliens beskydd rädda honom från den katolska inkvisitionen från Rom. Galileo slapp dock bålet men dömdes till husarrest för resten av sitt liv. Redan 10 år efter hans död grundade dock staden Florens världens första vetenskapsakademi till Galileos minne. Och på **Museo Galileo** (Piazza dei Giudici 1) lär vi oss massor om en av historiens största, och modigaste, vetenskapsmän.

FLORENS I LITTERATUREN

- I *Inferno* låter Dan Brown huvudpersonen Robert Langdon fullkomligt plöja runt bland Florens konstskatter och institutioner. Det är lätt att förstå hur trevligt Brown måste haft under researchtiden i staden.
- Elena Ferrante – pseudonymen bakom den yllade bokserien *Min fantastiska väninna* – låter sofistikerade och bildade Florens spela rollen som spegelbild till huvudpersonernas fattiga och kaotiska uppväxt i Neapel. När bokens Elena bosätter sig i Florens är klassresan fullbordad.

FÖRST MED KONST – I 3D

Den som minns knäpandet med perspektivlinjer på bildlektionerna i högstadiet bör

dessutom sända en tanke till nämnde **Brunelleschi**. Han har gått till historien som den som skapade perspektivet och gav alltså renässansens konstnärer det verktyg som tidigare saknats för att få till realistiskt djup i sina målningar. En som snabbt lärde sig använda Brunelleschis perspektivlinjer var **Masaccio** (1401–28)

och han ses på grund av bl a detta som den förste italienska renässansmålaren. Två av hans mest kända verk hittar vi på Florens kyrkoväggar. *Utdrivningen från paradiset* (i **Santa Maria del Carmine**) visar Adam och Eva tydligt mänskliga, plågade av skam och förtvivlan. I **Santa Maria Novella**-kyrkan kan *Treenigheten* beskådas, en väggmålning med Jesus på korset som ses som konsthistoriens första tredimensionella målning.

RENÄSSANSEN

När: 1400–1500-talen.

Var: Start i de italienska stadsstaterna, med den stenrika köpmannafamiljen Medici i Florens som finansör som motor.

Vad: Ett nyväckt intresse för antikens konst, arkitektur, skönhetsideal och filosofiska, politiska och vetenskapliga idéer. Det här kommer att utmana kyrkan, som under medeltiden haft monopol på konst, vetenskap och politiska idéer.

Med renässansen får intresset för Gud konkurrens av ett intresse för människan, för vad hon är och vad hon kan bli. Det här ses som starten på vår moderna tid, och följs av den vetenskapliga revolutionen på 1600-talet, upplysningen på 1700-talet och demokrati rörelsen på 1800-talet.

”JAG VILLE ALDRIG SKRÄMMAS ...

... JAG HÖLL BARA PÅ MED MINA DOCKOR — SOM JAG ALLTID GJORT”

När barnen från 1960- och 70-talen blev myndiga fick han höra att han **förstört** deras liv. Det kom som en chock för den vänlige, dockskapande konstnärssjälens från Luleå. I dag har känslorna lagt sig och STAFFAN WESTERBERG bemöts närmast med **ikonstatus**. ”Kanske för att jag haft fräckheten att leva så **länge**”, funderar han själv.

I sommar fyller han 90. *Fönstret* hälsade på den numera rörelsebegränsade konstnären i hemmet i Uppsala där han lever med pojkvännen **Hans**, 80. Där pratade vi om hur allt en gång började, om vänskapen med Kristina Lugn och hur det kom sig att hans mest kända produktion fick namnet *Vilse i pannkakan*.

AV OLA LILJEDAHL FOTO ANNA-LENA AHLSTRÖM

Vi knackar på hos Staffan Westerberg utanför Uppsala. Hans sambo Hans Persson öppnar dörren och visar runt i huset medan hemtjänsten håller på att fixa något med Staffan som vinkar till oss från rullstolen.

När kommunens folk tackat för sig ber Staffan Westerberg att vi slår oss ner mitt emot honom. När man undrar ”hur är läget” ler han lite lätt, tänker efter en stund och svarar:

– Läget? Ja, det är som det är. Mitt handikapp, förutom åldern 89 år, är att jag inte opererat vänster höft. Det gör att det blir ett evigt sittande i rullstolen med ganska mycket värk. Hemtjänsten kommer fyra gånger om dagen.

Han ler lite igen.

– Första gången tar de upp mig på

morgonen och tvättar mig. Andra gången kommer de bara för att titta till mig. Tredje gången hjälper de mig att gå ett varv i rummet med rullatorn, vilket går olika bra beroende på dagsform, och fjärde gången lägger de mig. Och så får jag duscha en gång i veckan. Behövs mer hjälp så ...

Han knackar på larmet på handleden.

– De kommer från alla möjliga håll i världen och ...

Man hinner tänka att nu kommer något om att det är svårt att förstå en del av dem, att många inte riktigt vet vad de ska göra, att han önskar att det var en och samma.

Men då känner man inte Staffan Westerberg.

– ... jag gillar verkligen det. Det är hjälpanande händer från alla länder. Syrien, Somalia, Turkiet, Bangladesh, Iran och

gamla Svedala. De är alla så trevliga och bryr sig verkligen om. Och de berättar så mycket intressant även om jag i deras ögon bara är en gammal gubbe som behöver hjälp, säger han.

– En, som kallar mig ”my friend” när han hjälper mig upp ur sängen, sjunger sånger från Somalia. Då ser jag hans savann, hans mamma, en struts som snabbar sig in i vårt vardagsrum och dricker en rykande kopp te tillsammans med oss ...

Hans, som hjälper Staffan när inte hemtjänsten är där, skjuter in:

– ... och de visar ju en massa bilder och filmer för dig, och oss. När någon rider kamel i Syrien eller åker glidflygplan över Georgien ...

Staffan tar över meningen:

– ... och det är så fantastiskt! Jag sitter

PERSONLIGT MÖTE

där jag sitter men de här fina människorna tar mig med ut i världen.

Staffan och Hans är ett samspelt par. Många gånger börjar den ena en mening som tas över av den andre som i en verbal stafettväxling.

– Vi träffades av en slump. Staffan bjöd hem mig på te ...

– ... som man säger ...

– ... och det var fyrtio år sedan ...

– ... jag hade bara haft kortare förhållanden så för mig var att träffa Hans som att hitta sin storebror. Det var ett slags likhet, en ljusgestalt med kärlekens flaxande vingar.

Länge bodde Staffan i Stockholm medan Hans hade sin bas i Uppsala där han är professor emeritus i ekologi vid Sveriges lantbruksuniversitet.

Staffan konstaterar:

”VAD VAR JAG EGENTLIGEN? DET ÄRLIGASTE JAG KUNDE SÄGA VAR ATT JAG VAR VILSE I PANNKAKAN.”

– Nu klarar jag mig inte själv i min lägenhet. Därför flyttade jag in till Hans för några år sedan. Lägenheten har jag inte varit i på flera år. Jag får mat av Hans två gånger om dagen. Och kaffe förstås. Du frågade ”hur är läget?” Läget är att det händer inte mycket men att jag har funnit mig det. Jag har varit med om så mycket i mitt liv att det får räcka.

Staffan Westerberg är dramatiker, regissör och skådespelare.

Döden har ofta varit ett tema i hans olika verk och han konstaterar att ”för att överleva måste man ha döden som kompis”. Hittills har det gått bra. På väg mot 90 år är han realist och har inga problem att prata om döden, men själva födelsedagen längtar han ”absolut inte till”.

– Jag är en barnslig gubbe och rätten att få vara det hävdar jag med stridsyxan till det bittra slutet. Att leka behöver inte vara ytligt, det finns även allvarsamma lekar. Hela livet är ju en lek som slutar med döden, slår han fast.

I hans liv introducerade sig döden när han var fem år.

– Vi bodde i en stor villa på Svartön utanför Luleå. Min mamma och pappa, min storebror Lasse och jag. Min farfar hade varit disponent på LKAB och min far skulle snart bli det. Tanken var säkert att Lasse eller jag skulle gå samma väg så småningom.

I Europa mullrade andra världskriget. I Luleå var det en vacker mors dag.

– Mamma var ute och red. Jag stod i barnkammarfönstret och såg henne komma på hästen. Från hästryggen och genom fönstret berättade hon att min storebror Lasse, som var 9 år, hade dött. Han hade plockat kabbelekor till henne och hade dem på pakethållaren när han blev påkörd av en bil. Bara mössan blev kvar på vägen.

Staffan Westerberg tittar ner i köksbordet i Uppsala några sekunder innan han

lyfter blicken och med nästan öm röst säger:

– Min mamma slutade leva efter det, även om hon måste fortsätta leva med sina plikter i villan. Pappa fortsatte arbeta. Han var en stor stark känslomänniska men tiden var väl så. Olyckan förändrade allt. Precis allt.

I sina självbiografiska lilla bok *Elva-åringen* skriver Staffan:

”Ofta hörde jag mammas gråt i villan, tyst och behärskat på andra sidan väggen. Hennes sovrum var ett förmak till döden, där hon hördes plocka i sin sekretär i gustaviansk stil. Alla utsmyckningar var utnötta av reumatism och ensamhet.”

På andra sidan väggen låg liten Staffan och försökte bli stor.

Han hörde mamman gråta och föräldrarna gråla tyst genom ”ständiga mummel som var som mögel på bröd och skinn på chokladen”.

– Kanske föddes min längtan efter något annat, efter att stå på en scen, där. Sånt vet man ju aldrig. Men Lasses död gjorde att jag kom att växa upp i ett hus där känslorna inte vara så starka. Jag klagar inte

på mina föräldrar, inte alls, men det var ett hem där mamma hade ett sovrum och pappa ett annat.

I detta började han skapa känslor i form av pjäser i en egen teater med hjälp av kartonger, träbitar, ficklampor – och inte minst en fantasi som bara växte av tystnaden där hemma.

Han funderar högt.

– Det var som att jag ville bli sedd av alla människor. Som att jag ville ropa högt ”Se mig någon! Se mig här på Svartön i Luleå!”

Det blev latinlinjen på läroverket i Luleå men ingen tredje generation Westerberg tog över disponentvillan.

– Pappa hade nog in i det sista hoppats på raka vägen in i högre utbildning för mig men efter studenten det blev i stället raka vägen in i teatervärlden. Mina föräldrar fann sig i det och ifrågasatte det inte. De kände att jag var så stark i den viljan. Min tio år yngre syster stannade kvar och skötte markservicen.

Staffan Westerbergs meritlista är lång. Nämn hans namn och många säger Syster Yster och Lillstrumpa men precis a l l a säger *Vilse i pannkakan*, det surrealistiska barnprogrammet från mitten av 1970-talet.

De 10 avsnitten a 15 minuter i TV2 i september 1975 är svensk tv-historia. En pojke, som spelas av Staffan Westerberg och kanske är Staffan Westerberg, vill inte äta sin pannkaka och börjar fantisera om vilka varelsor som kan tänkas leva i den.

– Jag befolkade den med personligheter som jag gillade. Trashanken, Storpötäten, Älgen Laban, Vilse och Vilja ...

Medan Hans nyper bort ett halvvisst blad från en blomma och fixar kaffe och ett fat med småkakor berättar Staffan:

– Det är snart femtio år sedan men jag påminns hela tiden om den. På gott och ont. Jag skrev på den länge, kanske bortåt ett år. På tåget ner till SVT Malmö som skulle göra den formulerade jag för mig själv. Vad är jag egentligen? Det ärligaste jag kunde säga var att jag var vilse i pannkakan.

Det blev namnet på serien. Och ett bevingat uttryck. De tio korta avsnitten

”JAG HADE BARA HAFT **KORTARE**
FÖRHÅLLANDEN SÅ FÖR MIG VAR ATT
TRÄFFA **HANS** SOM ATT HITTA
SIN STOREBROR, EN **LJUSGESTALT**
MED **KÄRLEKENS** FLAXANDE VINGAR.”

”JAG ÄR EN **BARNSLIG** GUBBE. MEN ATT **LEKA** BEHÖVER INTE
VARA **YTLIGT**, DET FINNS ÄVEN **ALLVARSAMMA** LEKAR.”

STAFFAN WESTERBERG

Ålder: Fyller 90 i sommar ...

Familj: Sambon Hans Persson, 80.

Bor: Lägenhet i Stockholm och i Hans hus strax utanför Uppsala.

älskades av många och hatades av andra. Inget annat barnprogram har väckt så många känslor. Ja, inget är ens i närheten.

Från ett helikopterperspektiv kan man se att programmet blev en politisk symbol för det som delar av befolkningen kallade "vänsterflum" i framför allt den relativt nystartade kanalen TV2.

När den generation som växt upp med serien började på högskolor i början av 1990-talet vaknade kritiken igen. På Hultfredsfestivalen höll någon en skylt med texten "Det är ditt fel Staffan Westerberg". Ett citat som kring Handelshögskolan trycktes på t-shirts. I en undersökning bland Stockholms studenter ställdes frågan vem som är världens värsta människa. Staffan Westerberg och Kristina Lugn kom före både Hitler och Stalin.

Det började lite studentikost, kan man tänka. Men sedan accelererade det och blev hårdare. Människor började på allvar hävda att 10 x 15 minuter 1975 förstört deras liv. Staffan Westerberg trakasserades som mannen som förstört en generation. Det gjorde politiska försök att stänga honom ute från Dramaten. Det sattes in falska försäljningsannonser i hans namn. Han anfölls av nättroll innan nättroll fanns.

Indirekt är det därför han i dag inte har sociala medier utan allt sänt sköts av Hans i stället "för det skulle bara inte gå att ha Staffan på nätet". Nu många, många år senare säger han:

– Jag accepterar förstås att alla inte gillar det jag gör, men hela den där perioden gjorde mig väldigt, väldigt ledsen. Jag ser mig själv som en vänlig själ. Jag ville ju bara barnen väl, ville roa dem. Det ledde till ett drev som kändes proportionslöst och folk jävlades verkligen med mig.

Han låter lite nöjd när han lägger till:

– Senare hade jag en föreställning, nu när de blivit vuxna, där jag lovade förstöra den generationen igen. Då kom många,

många och tittade och jag kastade strumpor på dem och de gör numera tummen upp om jag möter dem. Så i dag har det vänt, kanske för att jag har fräckheten att leva fortfarande.

Kunde han ana att *Vilse i pannkakan* skulle bli något alldeles extra när han skrev den?

– Nej, nej, nej. Jag bara höll på och höll på och höll på med mina dockor som jag alltid gjort ...

Vi tittar på ett foto när han var tjugo år. Ung, stark och stilig. Han funderar på frågan vem den därtjugoåringen med hela livet framför sig var.

– Först och främst en som absolut inte visste om att han var så snygg som han var. Hur ska jag säga? Jag var ingenting på något sätt.

Om detta gjorde han senare barnprogram: *Herr Ingentings funderingar*.

– Funderingarna handlar just om att vara ingenting. Men av ingenting blir allting.

Det tål att tänka på. Och teatervärlden blev en livlina på många sätt. Inte minst för en pojke från Norrbotten som redan i slutet av 1940-talet förstod att han var homosexuell.

– Det var en klasskamrat på latinlinjen som jag var väldigt förtjust i men det blev

och äventyr. Det var konstnärskretsar och en värld långt, långt från Luleå och den borgerliga miljö han hade börjat sitt liv i. Kanske var det där han på allvar började bryta mot de vett- och etikettregler han fortsatt att trotsa ett långt liv.

– Jag växte upp med var gaffeln skulle vara. Det störde mig mycket. Man blir väl inte en bättre människa om man vet om vinet ska serveras från höger? Eller är det vänster? Det borgerliga är som ett stort svart spöke som jag alltid kämpar mot. Jag har nog alltid vågat säga vad jag tycker. Men jag tycker egentligen inte om att provocera, men mitt sätt att vara provocerar tydligen.

Säger han och skrattar. Han avslutar ofta allvarliga resonemang med just ett litet befriande skratt. Som när jag plockar fram en intervju inför hans 80-årsdag. I den får han frågan "har du velat dö någon gång?". Jag läser det tio år gamla svaret högt:

"Nej jag har inte varit en självmordskandidat. Fast jag har velat somna och det är väl ett steg på vägen. Somna ifrån det hela. Det är så mycket som försvinner när man blir äldre. Man kan inte knulla lika mycket längre. För att tala rätt ut. Man får småknulla i stället."

Det är ett väldigt typiskt Staffan Westerberg-svar. Han skrattar gott när han hör det och säger:

"JAG KLAGAR INTE PÅ MINA FÖRÄLDRAR, INTE ALLS, MEN DET VAR ETT HEM DÄR MAMMA HADE ETT SOVRUM OCH PAPPA ETT ANNAT."

förstås ingenting. Fast vi blev goda vänner i alla fall. Den avgörande skillnaden var att komma in i teatervärlden som var öppen på ett helt annat sätt. Men, jag betonar faktiskt detta, att jag aldrig upplevde den typ av problem kring homosexualiteten som många berättat om.

Föräldrarna skickade honom på 1950-talet till Paris på internat för att lära sig franska.

– De ville det, jag ville inte. Men jag blev kvar i Paris av och till i säkert fem år. Det var fantastiskt!

Han sökte och fann kärlek, sex, erotik

– Har jag sagt det? Haha! Det var riktigt bra.

Hur det går med småknulandet nu? Staffan tittar upp i taket.

– Nu lever jag på minnen och fantasin.

Sedan ler han vänligt och frågar om det får lov att vara en påtår.

Första gången jag träffade Staffan Westerberg var i samband med en intervju med Kristina Lugn för *Fönstret*. Hon väntade på sin Teater Brunnsgratan Fyra men kände ångesten komma smygande när intervjun skulle börja. Hon lade sig ner i soffan och

PERSONLIGT MÖTE

bad mig leta reda på Staffan i något rum. Staffan kom, satte sig ner och höll henne i handen. Han pratade lugnt och snällt och efter en kvart sa hon att tack nu kunde Staffan gå, nu kändes det bra igen.

De två fann varandra ganska sent.

– Jag gjorde barnteater på Dramaten. Allan Edwall hade startat Teater Brunnsgatan Fyra och sa att jag borde komma dit med mina dockor i stället för att gå på Dramaten och skrota. Jag sa okej. Inte långt efter det dog tyvärr Allan. Kristina Lugn, som jag kände lite grann, tog över och vi började arbeta tillsammans. Och blev goda vänner. Syskonsjälur?

– Ja, fast främmande för varandra ändå. Kristina var svår, men svåra människor är ju roliga. Ibland var hon förbannad på mig och tyckte att jag höll på alldeles för mycket med döden i mitt arbete. En gång sade hon att "Staffan, kan inte din egen död få bli en nyhet nån gång?".

Han skrattar till, fingrar på larmet på armen och ser sig runt omkring:

– Tydligt inte.

De arbetade tätt tillsammans i ett tiotal år. Han säger att de fnissade och skrattade sig igenom den tiden – och gjorde hyllad teater.

– Kristina var briljant. Och oerhört rolig. Eftersom jag var homosexuell var jag ofarlig för henne. Hon kunde plötsligt dra upp tröjan och visa bröstet för att skrämma mig, haha, och så fick jag jaga henne eller

nes död upp av hennes dotter Martina Montelius, som nu driver Brunnsgatan Fyra, och Staffan involverades.

– De kom hit till Uppsala och spelade upp pjäsen här hemma, precis där vi sitter nu. Det var en verklig kärleksgåva. Sedan var jag med på telefon i inledningen på i princip varje föreställning. Lite småprat bara. "Hallå Staffan, är du där?" Ibland kunde de i förväg berätta om någon som satt i publiken så att jag kunde säga "jamen, där sitter ju ..."

Annars jobbar han inget nu – säger han.

– Jo, okej då, jag gjorde ett Sommarprat 2023. Och jag gör ibland *Tankar för dagen* i Pt. I Kiruna pågår en utställning med mina dockor ...

Hans påminner:

– ... och så Amason, indiepopgruppen.

– Ja, de hörde av sig i höstas och bad mig skriva ett slags julsaga. Jag dyker upp fem gånger under konserten som Gubben i månen. Om jag kände till Amason innan? Nej, inte alls. Hans gjorde det. Men de var väldigt trevligt. Sångaren Amanda Bergman är duktig.

Om han blev förvånad över frågan?

– Nej, jag är inte förvånad över nåt.

Och apropå det.

I hallen ligger det en vacker bok. När man bläddrar i den visar det sig att Lars Winnerbäck, sångaren, kommit förbi med den bara några dagar tidigare.

”DET VAR SOM ATT JAG VILLE BLI **SEDD** AV **ALLA** MÄNNISKOR. SOM ATT JAG VILLE ROPA HÖGT 'SE **MIG** NÅGON!'”

hon mig. En sån människa har man inte tråkigt med.

Han skrattar gott.

Eftersom han är så orörlig numera åker han aldrig till Stockholm. Senaste gången var – på Kristina Lugns begravning den 5 juni 2020.

Nu skulle Staffan Westerberg inte vara Staffan Westerberg om han inte hade i alla fall en del på gång.

En pjäs som han och Kristina Lugn skrev för länge sedan togs efter hen-

– Vi är goda vänner. För länge sedan, tidigt i hans karriär, ringde han. Han sa att han hade skrivit en dikt och undrade om jag skulle vilja läsa in den. Den skulle inleda hans konsert. Jag frågade förstås varför och han svarade att jag hade betytt mycket för hans barndom.

Nej, Staffan blev inte förvånad då heller. Men han läste in den och sedan dess är de fina vänner och, nu när Staffan har svårt att ta sig någonstans, kommer Winnerbäck förbi då och då och ringer eller skickar bilder från turnéer.

STAFFAN OM ...

... manusskrivandet: "Jag är mycket noggrann. Vill att det ska kännas att det föds i stunden, för teater är stundens barn, men det är noga genomtänkt innan."

... vad han lyssnar på: "På Hans, haha, och så klassisk musik."

... resor han minns: "Till Frankrike. Hans och jag hittade små värdshus i skogen. Ofta ruckel, men kocken kom från orten och det var alltid fantastisk mat."

... Christoffer Barnekow: "Han producerade *Vilse i pannkakan*. Thomas Wiehe, bror till Mikael, gjorde musiken. Kristina Karlin och Tommy Nilson var skådespelare. Anna Friberger gjorde den fantastiska dekoren där pannkakan vände och blev en hel by."

När en 89-åring som gjort mer än de flesta sitter mitt emot och svarar rakt och öppet på allt måste man bara fråga när livet varit som bäst – och som sämst.

– När jag höll på som mest med min teater, kring 40–50 år, var det som bäst. Ja, 60-årsåldern var också bra. Då hade man kraft och förmåga att realisera det man innerst inne ville få fram, säger han.

När det var som sämst är svårare att säga.

– Det kan jag inte svara på. Det finns flera stunder som varit svåra. Ibland är det som sämst mellan varven nu när jag sitter här.

Precis då knackar det på dörren. En kille från Eritrea i hemtjänstens kläder kommer in. Staffan skiner upp.

– Åh, är det du som kommer. Vad trevligt! 🗨️

”JAG SER MIG SJÄLV SOM EN **VÄNLIG** SJÄL.
JAG VILLE JU BARA BARNEN **VÄL**, VILLE ROA **DEM.**”

Sharialagar kriminaliserar sexualiteten

– I INDONESIA BESTÄMMER STATEN NUMERA VILKA SOM FÅR HA SEX

När **religiösa** fundamentalister får inflytande över ett lands lagstiftning är en sak säker – det är bara en tidsfråga innan polisen börjar lägga sig i vad du och din partner gör i sängkammaren.

Ett tydligt exempel på det är det som just nu sker i Indonesien, världens mest folkrika muslimska land som tidigare styrts sekulärt. Där har människor som inte är gifta nu **förbjudits** att ha sex. Överträdelser bestraffas med fängelse.

Fönstret har besökt huvudstaden Jakarta och mött många indonesier som är förtvivlade över landets hårdnande religiösa förtryck. Men också företrädare för de muslimska kvinnoorganisationer som hört till de mest pådrivande krafterna för de nya repressiva morallagarna. Trots att det som alltid är just kvinnor som drabbas hårdast när religiösa **dogmer** blir lagparagrafer.

TEXT JOAKIM RÅDSTRÖM **FOTO** J RÅDSTRÖM, SHUTTERSTOCK

Tänk dig följande: Du har nyss börjat en ny utbildning på universitetet. En av de andra studenterna ser bra ut och är väldigt trevlig. Ni pratar ofta med varandra och tycke uppstår, något som också börjar bli tydligt för andra runtomkring er. När ni en dag går hem till dig för att plugga tillsammans stormar poliser in i din lägenhet, anförda av en lokal religiös ledare som har blivit tipsad om att ni skulle ha sexuellt umgänge med varandra utan att vara gifta.

Ni grips och förhörs, men även efter att ni släppts börjar rykten spridas om er som "dåliga", sedeslösa och omoraliska. Långt efter händelsen är det svårt för er att få jobb och gifta er. Era familjer har börjat se ned på er och samhället runtomkring har dömt er, med starkt stöd i konservativ lagstiftning.

Det här handlar inte om Afghanistan, Iran eller någon annan av världens hårt styrda teokratier. I stället är det en högst reell situation i Indonesien 2024. Världens fjärde folkrikaste land, med 280 miljoner invånare, en rik och brokig kultur, fantastisk natur, stor turistindustri och sedan ett kvartssekel tillbaka ett demokratiskt statsskick.

Men samtidigt också ett land som under senare år har börjat gå i alltmer traditionell, religiös och i allt fler fall – auktoritär riktning.

– De konservativa växer i styrka. Det har skett många demokratiska reformer här efter 1998, när diktatorn Suharto störtades. Medierna blev friare och så vidare. Men baksidan är att konservatism och extremism också har växt, berättar Riska Carolina.

Hon är specialist inom juridik på den indonesiska hbtq-organisationen Arus Pelangi, som för övrigt är en långvarig samar-

Riska Carolina.

Siradj Okta.

betspartner till svenska RFSL. Vi träffas på ett kafé i centrala Jakarta för att prata om utvecklingen i Indonesien.

Särskilt diskuterar vi landets nya, omstridda brottsbalk som klubbades igenom i december 2022. Dessförinnan hade den diskuterats i decennier, och när balken till sist drevs igenom hade den utvecklats till en spretig mix av strängare familjerätt, försämrade yttrandefrihetsskydd och andra element.

– Lagpaketet är fullt av kompromisser och syftar till att tillmötesgå krav från olika grupper. Men den kommer inte att fungera praktiskt, fastslår Siradj Okta, lektor i juridik vid Atma Jayas katolska universitet i Jakarta.

Siradj Okta är expert på juridik kopplad

till sexuell hälsa. Särskilt engagerad är han i hiv-drabbades rättigheter. Bakgrunden är tragisk: Siradj Oktas egen syster gick bort i hiv på 1990-talet. Han har läst igenom den nya brottsbalken noggrant, och pekar på att flera av ändringarna kommer att försvåra arbetet mot sexuellt överförbara sjukdomar markant.

– Lagen förbjuder marknadsföring av preventivmedel till dem som är under 18 år. Det begränsar deras rätt till sexuell och reproduktiv hälsa, förklarar Siradj Okta.

Ytterligare lagtillägg förbjuder abort förutom i händelse av våldtäkt eller av akuta medicinska skäl när fostret är mindre än tolv veckor gammalt. Dessutom förbjuds

samboförhållanden om man inte är gift. Andra revisioner skärper straff för hädelse (dvs att kritisera religion) och begränsar medborgarnas rätt att protestera eller förolämpa presidenten, regeringsministrar eller statsideologin. Ett hopkok, men med starkt konservativt slagsida.

Allra störst uppmärksamhet har dock en ny paragraf fått som förbjuder ogifta att ha sex med varandra. Straffet kan bli fängelse i upp till ett år. De som kan anmäla brottet är anhöriga, såsom föräldrar, barn eller andra nära familjemedlemmar. Samtidigt kan de i sin tur tipsas av andra runtomkring och förväntas agera.

Detta har förstas stoppat förälskade men ogifta indonesiska par från att träffas,

”FOLK PRATAR SÄLLAN ÖPPET OM ATT VARA TILLSAMMANS NUMERA, EFTERSOM DET SKULLE KUNNA VARA ETT BROTT MOT LAGEN.”

även om det numera måste ske i smyg. En lösning för vissa har blivit att ta in på det som på indonesiska kallas kos-kosan, rum eller lägenheter som hyrs en kort period i taget, för att träffas där, bortom allmänhetens snokande blickar.

– Men det har kommit upp på nyheterna att lokal polis har stormat kos-kosans, för att kolla att det inte finns några kvinnor och män där som har sex utan att vara gifta, berättar Ibu Asmin Fransiska, professor i juridik, också vid Atma Jaya-universitetet.

Men händer det inte bland studenter på universitetet, till exempel bland dina elever, att de blir kära och börjar umgås, även utan att vara gifta?

– Jag tror folk sällan pratar öppet om

att vara tillsammans numera, eftersom det skulle kunna vara ett brott mot lagen, säger professor Fransiska sorgset.

Inte oväntat har den nya lagen lett till en kritikstorm från både liberala indonesier och människorättsförsvarare. En annan grupp kritiker har varit turister till landet, som nu har börjat oroa sig för att haffas av polisen efter en oövertänt herdestund. Indonesiens biträdande justitieminister gick därför snabbt ut med en försäkran om att inga turister ska åtalas under den nya lagen. Rent tekniskt gäller dock lagen även dem.

Men varför har då den nya brottsbalken antagits, med alla sina skrämmande inslag av religiös moralism, orwellsk förmynd-

darstat och återgång till ett auktoritärt Indonesien? Det är långtifrån tydligt för alla i landet.

Monica, som arbetar inom hotellsektorn i Jakarta, föreslår att regeringen har klubbat igenom lagen för att ett antal ministrar ska kunna skyla över sin skuld efter några påstådda affärer med älskarinnor. Genom att framstå som moralens fanbärare ska alltså den indonesiska regeringen leda bort uppmärksamheten mot egen sedeslöshet.

Siradj Okta ger en annan, mer formell förklaring:

– Tidigare kunde folk ändå arresteras för sex utan att vara gifta, men då mot bakgrund av provinsiella lagar. Men den nya lagen gäller för alla, berättar han.

Echa Waode.

”ÄVEN TURISTER HAR NU BÖRJAT OROA SIG FÖR ATT HAFFAS AV POLISEN EFTER EN HERDESTUND.”

Med andra ord var det traditionalistiska drevet redan i gång i landet väl innan den nationella lagen antogs, men då på lokal nivå. Den nya antisexlagen gör dock alla indonesier lika (nedtryckta) inför lagen.

Eller, rättare sagt, alla gifta, heterosexuella indonesier. De andra ska förnekas njutning i sänghalmen – allt i syfte att styra Indonesien mot vad som anses vara sunda inhemska värderingar.

– Hbtq-rörelsen i Indonesien har alltid varit en måltavla, vi har aldrig haft en röst i politiken. Vi är bara ett verktyg för att rättfärdiga den här konservativa ideologin, som Riska Carolina uttrycker det.

Hbtq-personer får nämligen varken gifta sig eller registrera partnerskap i Indonesien – och får därmed enligt den nya lagen indirekt inte ägna sig åt sex heller.

Riska Carolina har dock en flickvän sedan fyra år tillbaka, och lever därför

osäkert bland gammaltroende grannar och släktingar.

– På grund av mitt arbete behöver jag flytta vartannat år för att vara trygg. Det är bäst, eftersom mina grannar nu börjar säga saker om mig och min partner.

Hennes partners föräldrar godkänner inte heller parets relation. Och i och med den nya lagen skulle de nu kunna anmäla dem till polisen, sätta Riska i fängelse och försöka ”rehabilitera” sin dotter – trots att båda två är samtyckande vuxna.

– Det jag verkligen inte gillar med den här lagen är att man låter något baserat på moralism och populism bli lag, lägger Riska Carolina till.

Vi frågar Siradj Okta om vad han tycker om lagen och villkoren om att de som överträder den ska kunna anmälas av sina anhöriga. Inte oväntat är han starkt kritisk.

– Man lägger avgörandet i händerna på

familjemedlemmar och skapar en övervakningskultur. Och stigmat mot de som till exempel lever med hiv eller tillhör olika minoriteter kommer att förstärkas, påpekar han.

Echa Waode är sekreterare vid Arus Pelangi och kollega med Riska Carolina. Hon säger att hon alltsedan högstadiet har identifierat sig som en transkvinna. 2011, efter att båda föräldrarna hade gått bort, vågade hon till sist göra en könskorrigering. I dag har hon en partner, och har också kommit att bli styvmamma åt partners 10-åriga dotter, vars biologiska mamma är död. Styvdottern vet dock inte om att Echa föddes som man.

– Det kommer att bli stora problem för min dotter när hon får reda på att jag är en transkvinna, säger hon.

Redan i dag är det många grannar som

Muhtadin Sabilly.

lägger sig i, skvallrar och pratar bakom Echas rygg om hennes läggning. Och i och med den nya lagen har ytterligare svårigheter och risker tillkommit.

– Jag är rädd inför framtiden. Att mina barn ska komma att vara emot min och min partners relation, att de ska gå till min partners familj eller till polisen och berätta

Vi träffar organisationens ordförande Muhtadin Sabilly kort efter fredagsbönen för en fika på deras kontor. I närheten mässar en böneutropare från en minaret, och en tropisk regnskur sköljer över Jakartas gator.

– Som muslimer är vi enade bakom samma regel: islam tillåter inte sex utanför äktenskapet. Vi hoppas att världen kan förstå detta, säger Muhtadin Sabilly.

Dessutom, menar Pemuda Muslimin Indonesia, vill det nya, självmedvetna Indonesien bryta med de lagtraditioner i deras land som har ärvts ned från den tidi-

sationen, fyller i med andra argument för den nya lagen:

– Många problem i samhället härrör från fritt sex. Till exempel barn som aborteras, barn som växer upp utan att fadern är känd, att man inte vet vilka som är släkt med varandra eller så. Och hbtq har historiskt sett förstört många samhällen.

När man hör företrädare för Pemuda Muslimin Indonesia uttala sig får man intrycket att det en gång så pluralistiska Indonesien håller på att förvandlas till en ensidigt islamisk nation. Att landets alla religioner, kulturer, språk och identiteter

”VIKTIGA I ATT TRYCKA PÅ FÖR ÖKAD KONSERVATISM HAR OVÄNTAT NOG INDONESISKA KVINNOR VARIT.”

om vår relation – och att vi genom den nya lagen skulle bli bestraffade för det.

På en annan organisation, Pemuda Muslimin Indonesia, hyllar man däremot den nya brottsbalken. Pemuda Muslimin Indonesia är en av Indonesiens största muslimska organisationer, och därmed drivande i att sprida traditionellt trosbaserade värderingar och regler över landet.

gare kolonialmakten Nederländerna. I stället har islam vuxit fram som den viktigaste grunden till ny lagstiftning i landet.

– Vi försöker steg för steg gå över till sådant som bättre reflekterar vårt samhälle. Tidigare var sex utanför äktenskapet mot våra seder, nu är det även ett brott mot lagen, säger Muhtadin Sabilly.

Zahra, vice ordförandekvinna för organi-

riskerar att utarmas till förmån för ett förhärskande rättesnöre, framlagt av landets konservativa majoritet.

Tecknen har ju funnits sedan en längre tid tillbaka. Viktiga i att trycka på för ökad konservatism har oväntat nog indonesiska kvinnor varit. Grupper av konservativa mödrar i landet demonstrerade redan för ett tiotal år sedan med krav om att för-

Zahra.

”MAN LÄGGER **AVGÖRANDET** I HÄNDERNA
PÅ FAMILJEMEDLEMMAR OCH SKAPAR
EN **ÖVERVAKNINGSKULTUR.**”

bjuda olika typer av relationer och sexuella handlingar.

– För de som blir rapporterade, utskämda och stämplade är för det mesta kvinnorna, säger Ibu Asmin Fransiska angående tillslagen mot hyrda bostäder där ogifta par träffats.

Kvinnorna känner därför att de har en stark börda att skydda samhällsmoralen. Samtidigt, menar professor Fransiska, innebär kvinnoorganisationernas manifestationer för hårdare sexlagar att de faktiskt också angriper kvinnors mänskliga rättigheter.

En annan viktig lag i sammanhanget kräver att alla indonesier tillhör en av ett fåtal listade religioner: islam, hinduism, buddism, protestantism, katolicism och konfucianism (med tillägg 2017 av traditionell folktro). Att vara ateist är inte ett alternativ, åtminstone inte på papperet.

Äktenskap mellan personer från olika religioner har dessutom krävt tillstånd från domstolar och religiösa ledare i Indonesien. Sedan förra året fastslog dock landets högsta domstol att sådana dispenser inte bör tillåtas alls. Med andra ord, att endast personer med samma religions-

tillhörighet bör tillåtas att få gifta sig med varandra.

– Som exempel är min mamma katolik och min pappa protestant, så en av dem skulle i så fall behöva byta religion, säger Ibu Asmin Fransiska. Men de flesta ungdomar i dag anser att religionen har blivit mindre viktig när det gäller att hitta en partner.

Kanske som en följd av de allt snävare reglerna kring äktenskap går därför antalet registrerade giftermål faktiskt också ned i Indonesien sedan ett antal år tillbaka.

– Jag tror vi kommer att se effekterna av dessa två förordningar under de kommande åren, påtalar Ibu Asmin Fransiska.

Själv är hon noggrann med att berätta att hon pratar öppet med sin egen son om sex och samlevnad, och att han får ha en flickvän eller pojkvän utan att gifta sig.

– Men jag ber min son att inte dela något om det i sociala medier i så fall. Och jag ber honom att ha säkert sex, så att inte en framtida flickvän skulle bli gravid och kunna betraktas som en dålig tjej.

En varm och medkännande föräldra-relation med andra ord. Inte morsan som moralpolitisk angivare åt staten. ☹

INDONESIENS NYA ANTISEXLAG

Den nya lagen antogs den 6 december 2022 av det indonesiska parlamentet, men förväntas inte träda i full kraft förrän efter tre år. Enligt lagen ska:

- Sex vara förbjudet för ogifta. Sedan tidigare är sex utanför det egna äktenskapet – otrohet – förbjudet enligt lag.
- Marknadsföring av preventivmedel förbjudas till de som är under 18 år.
- Abort förbjudas förutom i händelse av våldtäkt eller av akuta medicinska skäl när fostret är mindre än tolv veckor gammalt.
- Giftermål över religionsgränser förbjudas.

Brott mot den nya antisexlagen ska kunna leda till fängelse i upp till ett år.

LEDARSKAP **LOTTA**

för dig som leder cirklar

► SID 38

”TEATERN BETYDER ALLT FÖR MIG”

► SID 40

SÅ MOTIVERAR DU DELTAGARNA

► SID 40

KÄNNA – INTE TÄNK!

LÄTT FÖR ATT LEDA

Hur började allt? Kanske när jag som femåring gick i simskola och storögt betraktade simfröken, för att sedan gå hem och leka att jag var hon. En del av oss har lätt för att identifiera sig med ledarrollen. Men det är inte bara en tillgång. Det finns också risk för yrkesskador. En av dem är – kontroll. Talangen att få andra att lyssna riskerar också viss manipulation. Det blir rätt uppenbart att det går att styra människor i en viss riktning.

Tidigt får vi lära oss att läsa av gruppen. Att likt en biodlare lyssna till livet i bikupan. Försöka identifiera rollerna. Iakta det gruppdynamiska spelet och agera därefter. Med åren blir det en vana. Ett självklart perspektiv. Det är lätt att ständigt analysera sina medmänniskor. Varför gör hen så? Hur påverkar det den? Vad blir konsekvenserna? Så länge uppsåtet är av godo så är det lätt att vara förstående och accepterande kring detta. Men jag har sista tiden försökt fjärma mig från det sättet att förhålla mig och i stället vänt

blicken inåt.

Vad är det som händer i mig när hen gör si eller så?

Det andra sättet att tänka blir ändå bara till gissningar. Som värst, förutfattade meningar och mycket färgat av det egna tillståndet. Så jag tycker det har varit befriande att tvärtom rannsaka de känslor som olika situationer i ledarskapet föder i mig själv. Varför blir jag irriterad nu? Vad gör mig forcerad?

Poängen är att jag då kan välja hur jag vill agera. Jag kan höra något som stör mig, men också välja att låta det passera. Framför allt inte vara alltför upptagen av att grubbla över varför folk gör som folk gör. Det blir enklare att titta på vad det i stället gör med mig. I det sökandet kan man göra intressanta iakttagelser kring eget bråte, diverse olika försvar med mera. Det känns hälsosammare att städa upp där, än fokusera på vad andra bör och inte bör göra.

Ja, det vara bara det. En stillsam tillfredsställelse över att ibland byta perspektiv.

LOTTA HELLMAN, ledarskapscoach

”DET FINNS FÖRDELAR OCH NACKDELAR MED ATT HA DEN HÄR TALANGEN.”

© Ester Sorri

LEDARSKAP

CIRKELLEDAREN

”TEATERN BETYDER ALLT FÖR MIG!”

ZACHARIAS ÖSTMAN ägnar nästan all sin **fritid** åt teatern RoJ i Haninge söder om Stockholm. Han är både **skådespelare** och **cirkelledare** för scenografgruppen. *Fönstret* träffade honom under förberedelserna inför årets pjäs *En midsommarnattsdröm* som snart har premiär. **AV** KARIN ELFVING **FOTO** JOHANNA HENRIKSSON

Sällan har ordet ”eldsjäl” varit mer passande än i beskrivningen av Zacharias Östmans engagemang för teatern RoJ i Haninge. Sedan han under gymnasietiden vid millennieskiftet följde med en kompis dit är han nästan jämt på plats: numera tre–fyra kvällar och en eller två helgdagar i veckan. På sommaren gör han renoveringsprojekt. RoJ har gett ”Zacke” vänner från 16 till 70 år.

– Det är svårt att sätta ord på vad RoJ betyder för mig. Allt. Det är som ett parallelluniversum till verkligheten. Jag kan vara jättetrött när jag kommer hit, ändå får jag energi, säger han.

RoJ hyr sedan starten Haninges gamla Folkets hus av kommunen. Runt biljettluckan i träbyggnadens entré sitter affischer från amatörteatergruppens många föreställningar. Varje år sätts en större

pjäs med nyskrivet manus och nyskriven musik upp. Alla som vill får vara med.

– Verksamheten bedrivs helt i cirkelform. Vi lär oss teater genom att spela teater, säger Zacharias Östman.

När vi ses har en repetition inför årets stora föreställning *En midsommarnattsdröm* av Shakespeare just avslutats. Zacharias leder en del scenrepetitioner och gör naturväsendet Puck.

ZACHARIAS ÖSTMAN

Ålder: 39 år.

Bor: I Huvudsta, i Solna strax norr om Stockholm.

Gör: Jobb som vaktmästare. Cirkelledare samt skådespelare vid RoJteatern.

– Det ska bli kul och annorlunda. Jag får ofta spela propra medelålders överklassmän. Puck är däremot otroligt lat och gillar att ställa till problem och hyss.

Inom teatern har han också en mängd andra roller. Främst är han ansvarig för scenografin och ledare för byggruppen. I de cirkelarna går "Zacke" igenom hur verktyg hanteras och olika materials funk-

inte hittade grönt tyg färgade vi en massa lakan.

Vid sidan om RoJ och heltidsjobbet som vaktmästare i Solna i motsatt del av Stockholm är Zacharias Östman förbundsordförande för ATF, paraplyorganisationen för amatörteater med band till arbetarrörelsen. Han beskriver sig som föreningsnörd.

"JAG KAN VARA JÄTTETRÖTT NÄR JAG KOMMER HIT, ÄNDÅ FÅR JAG ENERGI."

tion. Sedan gör deltagarna skalmodeller innan själva byggandet för föreställningen startar. I den sista fasen ger deltagarna liv åt scenografin genom dekormåleri. Alla koncept tas fram gemensamt.

– Att bygga miljöer handlar om att hitta kreativa lösningar, säger "Zacke" och nickar mot remsorna av grönfärgade lakan bakom scenen.

– Helst hade jag gjort den här fonden med plastväxter, men det fanns inte en chans att vi skulle ha råd. Eftersom vi

– Stadgar är ju bland det roligaste som finns!

Förra året fyllde RoJ 40 år. Men den ekonomiska oron är stor och *En midsommarnattsdröm* som har premiär den 6 april behöver dra folk för att verksamheten ska kunna fortsätta som tidigare. Vad skulle då Zacharias Östman ägna sig åt om RoJ försvann?

– Då skulle jag nog skapa en ny förening med mina RoJkamrater. Men jag hoppas att det aldrig händer! 📌

FÖNSTRET 1-24 • LEDARSKAP

MIN LEDARSTIL

- Jag försöker att arbeta med kamratligt ledande. Jag tänker att jag visar det jag kan och sedan hjälps vi åt. Det gäller att både vara ledare och ensemblekamrat. Det är lättare när jag själv inte står på scenen.

- Om vi börjar sväva i väg kan jag bli lite mer pushig så att saker blir gjorda. Att sitta i styrelse och handfast leda är en erfarenhet jag har tagit med in i arbetet som cirkelledare. Där måste man ibland säga att "kom igen nu vi kan inte sitta och blaja hur mycket som helst".

- Inom scenografisnickeriet brukar jag uppmana till att ta fram kreativiteten. Jag brukar säga att vi ska bygga det här och det ska se ut ungefär så här. Ibland bygger vi saker och inser sedan att det inte fungerar. Då förmedlar jag att även misslyckande ger chans att utveckla färdigheter.

- Ibland måste jag bli den stränga ledaren i byggcirkelarna för att se till att sakerna faktiskt går att använda och är säkra eftersom de ska användas av personer i teaterföreställningen.

- Om irritation eller konflikter uppstår i ensemblegruppen brukar det vara bra att ta fem eller femton minuters paus för att gå ut och lugna ner sig.

Visste du att namnet RoJ kommer från amatörteatergruppens första pjäs *Romeo och Julia*?

KARIN ELFVING

LEDARSKAP *i vår*

CHECKLISTAN

SÅ MOTIVERAR DU DELTAGARNA!

ALVA APPELGREN är doktor i kognitiv neurovetenskap och författare till boken *Motiverad: feedback, mindset och viljan att utvecklas* (Natur och Kultur, 2018). Här tipsar hon om hur du bäst motiverar dina cirkeldeltagare:

- Visa att du bryr dig om dem du leder. Hälsa på alla som kommer med namn och fråga gärna hur någon haft det i helgen eller följ upp om någon har gått igenom något svårt. En personlig omtanke gör att vi känner oss sedda.
- Ta reda på vad deltagarna har för mål och tycker är meningsfullt med cirkeln. Koppla tillbaka till det under träffarna.
- Om du ger beröm, var specifik och beskrivande. Det uppskattas ofta mer.
- Se till att gruppen också jobbar mot gemensamma mål. Då blir deltagarna inte bara motiverade för sig själva utan jobbar också för att inte svika gänget och det är en stark drivkraft.
- Påminn deltagarna om att vi lär oss och utvecklas när något är lite svårt och att det därför blir roligare ju mer vi övar.

KARIN ELFVING

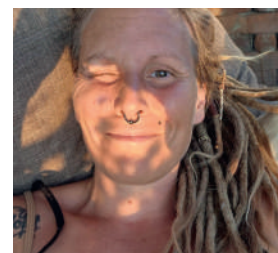
SÅ GÖR JAG!

Namn: **SARA NORDANVIDD**

Bor: I Gällivare.

Ålder: 42 år.

Gör: Cirkelledare i dansimprovisation.

KÄNNA – INTE TÄNKA!

Hur presenterar du dansimprovisation?

– Dans utan förutbestämd form där vi tränar hjärnan och kroppen att röra sig utan att veta vart och hur. Friheten att känna sig fram snarare än att tänka tillför en trygghet i sinnet.

Hur får man andra att improvisera?

– Att säga "improvisera lite" är som att säga "rita vad du vill". Vi jobbar med många små övningar för att befria hjärnan och kroppen och släppa lös kreativiteten. Övningarna ger en rörelsebank och på så sätt frihet att improvisera på sikt.

Improviserar du också i ditt ledarskap?

– Ja, ibland har vi en längre stund när vi dansar fritt, ibland bara övningar. Jag har alltid en plan, men följer gruppen om de börjar vidareutveckla en övning.

Hur avslutar ni varje session?

– Jag drar ned tempot och bjuder in till att dansa fritt på golvet – golvimprovisation. Sedan långsam musik som gör att vi rör oss i slow motion. Till slut får varje deltagare ligga i stillhet i sin kropp och landa tillbaka i sig själv. Innan vi reser oss upp berättar alla om hur de upplevde dagens pass, hur det kändes i kroppen och vad de tar med sig.

KARIN ELFVING

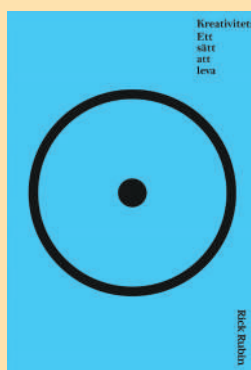
**"EN PERSON SOM
INTE FÅR INFORMATION
KAN INTE TA ANSVAR."**

JAN CARLZON, vd för SAS 1981–94

LÄS/LYSSNARTIPS 1

INSPIRERA TILL KREATIVITET!

Är du en av de cirkelledare som försöker inspirera till att hitta kreativitet i någon form? Då ska du ta dig an *Kreativitet – ett sätt att leva* (Norstedts, 2023). I den utforskar den amerikanske musikproducenten **Rick Rubin** var kreativitet kommer ifrån och hur vi kan låta dess plats bli större. Boken ger inspiration och motivation för att hitta till skapande. KE

LÄS/LYSSNARTIPS 2

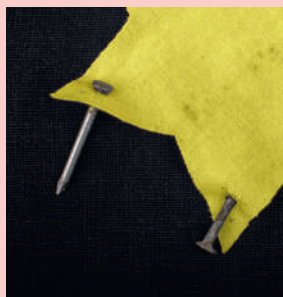
LÄR DIG OM AI!

Tycker du att det där med AI verkar skrämmande och svårt att greppa? Eller är du nyfiken på om det kan vara något att använda i din cirkel? Då kan AI-experten **Johan Falks** steg för steg-guide *AI för nybörjare* (NoK, 2023) vara något att sätta tänderna i. Genom den får du en grundläggande introduktion till vad AI innebär och hur chattbottar kan användas, men också konkreta verktyg för att själv prova på.

det här väljer vi i vår

► SID 42

**BOKLISTAN:
BÄST OM
ANTISEMITISM**

► SID 44

**FÖRFATTARMÖTE:
ÅKE EDWARDSON**

► SID 40

**SJU SKÄL ATT LÄSA:
TILLIE OLSEN**

SVERIGES MODERNASTE FÖRFATTARE

Sveriges modernaste författare är och förblir Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866). Han var en storljugare.

Almqvists eget liv är en rövarhistoria, nästan vildare än hans romaner, vilket inte säger lite. Där vimlar det av spöken och dubbelgångare, mördare och självmördare. Hans kar-

”qvabbligt chaos”. Allt är hennes fel:

”Min goda Maria är till sin inre människa verkligen änglalik ... men till sin yttre ... Ingen sko blir lappad, ingen stol satt på sitt ställe, ingen kålrot köpt, som icke jag personligen måste bestyra om.”

Å, vad han gnäller.

**”ALMQVIST BLIR PRÄSTVIGD MEN
PLÄDERAR FÖR KÄRLEK
UTAN ÄKTENSKAP. DET BLIR SKANDAL.”**

riär blev en katastrof, vållad av honom själv. Han får ständigt sparken, och straffar ut sig från den kulturella kovärmen. Han angrep äktenskapet, kyrkan och staten. Han blev förhånad liberal skandalskripare, hos den lika föraktade – och fruktade redaktören för *Aftonbladet*, Lars Johan Hierta.

Alla vittnar om Loves dubbelhet. Älsklig eller manipulatör? En feg usling? På 1840-talet reste Almqvist till Värmland för att leva gröna vägen-liv med likasinnade. Hans gamle vän Jonas Waern skriver bittert:

”Om någon af oss låg i sjön, i lifsfara, så vågade Gustaf lifvet för att frälsa, det samma gjorde jag i sanning; men om Love gjorde det – vet jag ej.”

I Värmland gifte sig Almqvist med den unga Maria, som varit piga. Äktenskapet blir olyckligt, ett

Man återvände till storstaden, och Almqvist blev rektor för Nya elementarläroverket, en supermodern skola för pedagogiska experiment. Han skrev läroböcker i alla ämnen, och en rolig rättstavningslära, där han under å-ljudet kanske gör en liten omedveten avbön för sin dryghet mot hustru Maria:

”Att tråkla, fälla, sälla, vålma hö och plåstra på sår, det har af ålder varit quinnors göra. Männe de ej ofta vållat gräl? Jo visst. Men det mände ej alltid hafva varit deras fel.”

År 1837 blev han prästvigd, och kunde ha stigit i graderna, om inte Sara Videbeck kommit emellan. Romanen *Det går an* blev en skandal. Här pläderar Almqvist för kärlek utan äktenskap, näringsfrihet, rösträtt och utbildning – också för kvinnor! Det var tabu. Han blev ”Det går an-prästen” som ingen ville se i möblerade rum.

Och hur var det med mordanklagelserna? Hade han förgiftat procentaren Schewen med arsenik? Troligen var han skyldig. Med minsta möjliga marginal smet Almqvist undan den hemliga polisen till Danmark och sedan vidare till Amerika. För att klara livhanken blev han bigamist, sol- och vårade pensionatsvärdinnan Emma Nugett, och gifte sig med henne. Ett lätt byte, tänkte han nog. Men där bet han sig i tummen. Emma var tuff och tvingade honom att gå till slaktaren och att spela piano för pensionatsgästerna.

Han trivdes inte i Amerika. Han saknade sina barn, och de saknade honom. Almqvists son Ludvig skriver förlåtande:

”Min pappa har ofta sett på det verkliga livet som en roman, han har inte alltid så lätt att skilja på verklighet och fiktion.”

ULRIKA KNUTSON

Kulturjournalist som har guidat *Fönstrets* läsare i kulturens värld sedan 2006.

KULTUR

Böcker med Ulrika Knutson

KLASSIKERLISTAN

ONDA MYTER

– HÄR ÄR DE 10 BÄSTA BÖCKERNA OM ANTISEMITISM

Antisemitism är ingenting **nytt**. Vi kan följa dessa onda myter och sagor genom historien, och därmed såklart – litteraturhistorien! Här är de bästa klassiska verken om hatet mot **judar** – från *Bibeln* och William Shakespeare, till Maciej Zaremba och Anita Goldman. **AV** ULRIKA KNUTSON **FOTO** SHUTTERSTOCK

När uppstod antisemitismen? Den stärks med kristendomens framväxt. De kristna vill skilja sig från judendomen: "Det var judarna som dödade Kristus!" Under medeltiden färgläggs myterna om förrädaren Judas och de hycklande fariséerna. Under högmedeltiden anklagas judarna för allt ont, som pest och krig. De suger blodet ur kristna barn.

Alla dessa onda sagor sprids brett, genom dikter, sånger, träsnitt och kyrkmålningar. Föregångare till vår tids myter om att judarna styr medierna och ligger bakom den stora världskonspirationen.

Kyrkan hade god användning av judehatet, och Martin Luther blåste extra kraftigt på brasan. På äldre dar sprutar han eld och etter. I skriften *Judarna och deras*

lögner från 1543 uppmanar Luther till att bränna synagogor, riva judiska hus, och sätta judar i tvångsarbete. Hans medarbetare Melanchton skämdes och försökte dämpa Luther, men förgäves.

Antisemitismen kulminerar under nazismen, då Nazityskland mördar sex miljoner judar i Europa. Tyvärr dog antisemitismen inte ut med Hitler.

"KYRKAN HADE GOD ANVÄNDNING AV JUDEHATET, OCH MARTIN LUTHER BLÅSTE EXTRA KRAFTIGT PÅ BRASAN."

► **JOHANNESVANGELIET**, 100 e Kr.

I evangelium enligt Johannes är det en stor författare som håller i pennan. Evangeliet har ett fantastiskt språk, täta bilder och suggestiv mystik. Boken har påverkat västerlandets konst och kultur i två tusen år. Tyvärr också genom sina stråk av antisemitism. Här påpekas att det är "judarna" som mördade Kristus, att judarna är "de andra". Luther tog starkt intryck, liksom Bach, vilket kan höras i *Johannespassionen*. Ett sorgligt arv.

► **William Shakespeare: KÖPMANNEN I VENEDIG**, 1600.

Pjäsen skrevs efter att de engelska judarna fördrivits från landet. Shakespeare visar sympati för de utsatta, men frossar också i judiska stereotyper. Shylock är bankir i Venedig, han lånar ut pengar och drar på sig förakt. Han råkar i konflikt både med långtagare och sin älskade dotter Jessica. Ungdomarna i pjäsen vill knäcka hans stolthet. Klassisk är Shylocks monolog, som vädjar om människovärde, även för judarna: "Om ni sticker oss, blöder vi inte ...?"

► **Isaak Babel: RYTTARARMÉN**, 1924.

Babel var korrespondent för en av Röda arméns tidningar. Han följde soldaterna i inbördeskriget och det efterföljande kriget mot Polen. Han visade att varken de polska adelsmännen eller de ryska bolsjevikerna tvekade inför att rida igenom små byar och plåga ukrainska judar för nöjes skull. En liten pogrom på vägen till slagfältet gick alltid an. Babel fick plikta för sitt mod. 1940 sköts han med nackskott, på Stalins order.

► **Jean-Paul Sartre: TANKAR I JUDEFRÅGAN**, 1946.

Är antisemitism en åsikt bland andra? Kan en människa vara god familjefader, förträfflig medborgare, fint bildad och, å andra sidan antisemit. Sartre undrar, direkt efter kriget. Nu är Frankrike befriat. Alla vill vara motståndsmän! Men många var medlöpare. De vände bort blicken eller hjälpte nazisterna att döda judar, och antisemitismen lever, även efter kriget. I sin klassiska essä säger Sartre: antisemitismen är inte en åsikt bland andra.

► **Victor Klemperer: LTI: TREDJE RIKETS SPRÅK**, 1947.

Victor Klemperer var litteraturprofessor i Tyskland på 1930-talet, kristen – och jude. Han överlevde med knapp nöd och gav 1947 ut sin bok om språket i Tredje riket. Försåtligt ändrade orden innebörd. begrepp som "fanatisk" och "blint" blev något entydigt positivt, hängivet. Klemperer skriver: "Ord kan vara som mycket små arsenikdoser: De sväljs helt obemärkt, de tycks inte ha någon verkan, men efter ett tag verkar giftet ändå."

► **Patrick Modiano: DORA BRUDER**, 1997.

Alla Modianos böcker har tre kärnämnen: Minnet, glömskan och staden Paris. På ytan är hans romaner korta och enkla, men de speglar ett komplext mörker. Alla vill de ge upprättelse

åt parisare som föll offer för Förintelsen, offer för nazismens illdåd och vanliga Parisbors svek, och frivilliga glömska. 1941 försvann 14-åriga Dora från skolan. Vart? Ett år senare deporterades hon till Auschwitz. Modiano söker i alla Paris arkiv för att återskapa Dora Bruders stulna liv.

► **Berg Eriksen, Harket, Lorenz: JUDEHATETS SVARTA BOK**, 2008.

Denna tegelsten av norska forskare är standardverket om antisemitismen i Europa, från antiken till Hitler och vår egen tid. Kyrkans roll som motor i hatet är tydlig, med Luther som vanhedrande mästare. Judehatet är inget folkligt behov, utan makten har använt det när det passat, som i tsarens Ryssland. Pogrom är ett ryskt ord som betyder odeläggelse. Ola Larsmo bidrar med ett kapitel om judarna i Sverige.

► **Anna Bikont: VI FRÅN JEDWABNE**, 2014.

En sommardag i Polen 1941 var det upptåg i byn Jedwabne. Marknad? Nej, pogrom. Katolska bybor tvingade judiska män att dansa, våldtog kvinnor och stängde in 600 människor i en lada och tände på. Alla dog. Allt tystades ner. Varför? Under Förintelsen mördades tre miljoner polska judar. Men i Jedwabne var det inte tyskarna som gav order, utan de polska byborna själva. Anna Bikont bygger på historikern Jan T. Gross, som också inspirerat till pjäsen *Vår klass*.

► **Maciej Zaremba: HUSET MED DE TVÅ TORNEN**, 2018.

1969 var polske Maciej 17 år. Far och mor var psykiatriker. Utan förvarning säger hans mamma: "Vi måste lämna Polen, för jag är judinna." Pappa följde inte med till Sverige. Zarembas personliga roman är en smärtsam återblick på Polens dramatiska historia, ofta i krig där hans fars adliga släkt deltar. Han skildrar sin mors judiska släkt, som han inte känt till. En gripande och lärorik bok. Vi bor fortfarande i historien.

► **Anita Goldman: OM STENARNA KUNDE ROPA I PALMA DE MALLORCA**, 2019.

1492 fördrevs judarna från Spanien eller tvingades att konvertera. Vissa praktiserade judendomen i hemlighet i sekler, som de 15 fattiga familjerna i Palma de Mallorca. 1691 dömdes 37 till döden. I Anita Goldmans starka roman möter vi lumphandlaren Moxina som har synagoga bland sina citronträd, och signora Tarongi, som läser konstiga ord över kaksmeten. Det är hennes piga som rapporterar till inkquisitionen. De vill veta allt.

FÖRFATTARMÖTE

ÅKE EDWARDSON

— EN TUFF BARNDOM BLEV MOTOR FÖR SKRIVANDET

ÅKE EDWARDSON har rönt stor framgång både i Sverige och utomlands, främst för sin långa serie **deckare** om kommissarie Erik Winter. I vår kommer han med en **roman** där spänningen är av en helt annan karaktär – **skräcken** att leva under nazismens döds Kult.

AV KARIN ELFVING FOTO EMELIE ASPLUND

▶ ÅKE EDWARDSON

Ålder: 70 år.

Gör: Författare.

Familj: Fru och två döttrar.

Utmärkelser i urval: **Bästa svenska kriminalroman, Årets författare (SKTF), BMF-barnboksplaketten, Göteborgs stads författarstipendium.**

Det är inte utan att man hajar till. *Treblinka comedy club* (Bonniers, mars 2024)? Sedan Förintelsen är Treblinka synonymt med gränslös ondska. Titeln på Åke Edwardsons nya roman innehåller ... komedi?

– Jag ville använda mig av humor och satir för att skildra dessa monster, säger han.

Handlingen utgår från komikern Arne som vintern 1941 reser från New York till sin uppväxtstad Berlin under täckmanteln av att vara amerikansk journalist. I verkligheten har han en judisk mamma och är orolig för sin kusin och hennes familj som lever mitt i nazisternas förföljelse av judar. Situationen i Berlin är än värre än han hade kunnat ana. Men Arne träffar en grupp komiker och att skämta kommer till slut att bli deras enda chans till överlevnad.

Det är svårt att inte engagera sig i hur huvudkaraktärerna ska klara livhanken i en för judar alltmer hotfull och klaustrofobisk stad – senare även i ett dödsläger där bara tillfälligheter gör skillnad mellan liv och död.

– Jag har försökt skildra den tryckande skräcken att det blir värre och rädslan för att något ska hända. Samtidigt finns där ett hopp – att det kanske är som värst nu.

Men enligt Åke var nazisternas psykologiska strategi att göra pauser för att sedan komma tillbaka än hårdare.

Erfarenheten att skriva spänningsromaner har Åke Edwardson använt för att få ett "driv" i berättelsen.

– Jag är ute efter att få läsaren att följa med på den mörka resan med hjärtat i halsen. Hur fan ska det gå med dem jag skriver om?

I en deckare är utgångspunkten alltid densamma: brott, sökande efter svar och upplösning. Det ger Åke "en ledstång att hålla i". Annat skönlitterärt skrivande tar längre tid – tre år för *Treblinka comedy club*.

– Jag har inte mått jättebra under jobbet. Ämnet är vad det är. Det är viktigt att förhålla sig till fakta och återberättade upplevelser. Sen får man fundera på vilken nivå man förmedlar det på. Den kolsvarta nivån eller en nivå där människors röster kommer fram.

Fokus har inte varit våldets detaljer utan

”JAG VILL FÅ LÄSAREN ATT FÖLJA MED PÅ DEN MÖRKA RESAN MED HJÄRTAT I HALSEN.”

att visa på hur skräcken finns någonstans i den grå omgivningen.

– Förutom i slutet när vi är i Treblinka där det inte går att undvika, säger Åke.

I det skedet står det fasansfulla industriella tänkandet kring Förintelsen i fokus, alltså hur avtrubbningen hos nazisterna fick dem att effektivisera mördandet.

Åke Edwardson har länge vetat att han skulle skriva en roman om Förintelsen. Intresset för barn och utsatta minoriteter har alltid följt med. Men där finns också ett möte i barndomen.

– Som 8–9-åring var jag på kollo för familjer som hade det svårt. En kompis där var barn till överlevande judar från Tyskland. Han berättade lite och det berörde mig.

Själva skrivandet liknar han vid att gå

till sin egen avrättning på morgonen (även om han påpekar att liknelsen i det här fallet är opassande). Sedan dansar han i väg i frihet på eftermiddagen. Det har Åke ägnat sig åt i 30 år.

– Jag kan inte säga att jag längtar till att få skriva på morgonen. Men det finns ett driv som gör att jag bara vill fortsätta. Jag fattar inte vart allt kommer ifrån. Om jag sätter upp mina 28 böcker på skrivbordet undrar jag – har jag skrivit allt det här?

Författardebuten kom i 40-årsåldern. Då sa han upp sig från jobbet som lärare på journalisthögskolan och började skriva på heltid. Den höga produktionstakten härleder han till uppväxten.

– Jag hade det tufft som barn och har fått med mig något slags mindervärdes-känsla. Det har varit en motor hos mig.

Deckarförfattandet handlar om hans

fascination för genren – men finansierar även hans andra skrivande, säger Åke skämtsamt. Det innefattar ungdomsromaner och andra romaner, senast delvis självbiografiska *Bungalow*. Den handlar om en alkoholiserad fars sökande efter sin dotter i Sydostasien och tankarna på bakgrund och livsval.

Framöver blir det kanske en sista deckare om Erik Winter, men annars bara annan litteratur.

– Dagarna och åren rusar som vilda hästar. Jag har många idéer men vet inte hur mycket tid som finns för att fullfölja dem. Fortfarande fungerar i alla fall någon av cylindrarna i motorn och då kan man komma långt. Jag märker att jag behöver mer tid för skrivandet, men när jag får upp farten, då! 📍

TILLIE OLSEN

– ODÖDLIG, MED BARA 127 SIDOR

SJU SKÄL ATT LÄSA ...

1 Därför att hon blev odödlig författare med ett samlat verk på 127 sidor. Det är ovanligt. Tillie Olsen publicerade bara fyra noveller, ett romanutkast och en liten bok med den talande titeln *Tystnader*.

2 Därför att 1957 slog hon igenom med novellen *Här står jag och stryker*. Den korades till en av "1957 års bästa amerikanska noveller" och har behållit sin klassikerstatus.

3 Därför att Tillie Olsens prosa är enkel och ren, inga utsvävningar, aldrig ett ord för mycket. Så mycket liv som får plats på dessa 14 glesa sidor i *Här står jag och stryker*. Vad tänker modern på? Är det sin äldsta dotter, eller är det egna krossade konstnärliga drömmar hon skriver om?

4 Därför att novellen ändrade Tillie Olsens liv. Hon som slutade skolan vid 16 fick stipendium till Stanfords och Radcliffes universitet. Hon blev känd föreläsare i kreativt skrivande. Men hon fick skrivkramp. Då skrev hon om allt som hindrar en författare från att skriva: kärleken, barnen, fattigdomen, kön, klass och ras. Eller spriten, längtan och den frätande självkritiken.

5 Därför att Tillie Olsen använde sin mors och sitt eget liv som material. Hon föddes i Omaha, i Nebraska, 1912, som Tybile Lerner, ett av sex barn till judiska invandrare från Kiev. Som judar och kommunister tvingades de fly till USA, undan de våldsamma pogromerna 1905. Lilla Tybile spåddes en lysande framtid, men livet kom emellan. Som 18-åring blev hon gravid. Som ensam mor jobbade hon som servitris, städerska och fabriksarbetare. Dottern fick hon tidvis lämna på barnhem. Tillie satt själv i fängelse, för spridande av flygblad med uppviglande innehåll.

6 Därför att hon delade den amerikanske nationalpoeten Walt Whitmans demokratiska patos och nyfikna blick på skapelsen. När Olsen skildrar småbarnsmammans värld består den av pottor, välling, tårar och skrubbade knän, men det är aldrig allt. Konstens och kärlekens mirakel ligger alltid nära smutsen och slitet.

7 Därför att Olsens poetik är utmanande i en tillvaro som kräver att allt sätts på sin rätta plats, proletärerna i fabriken och genierna i akademien. Men för Tillie Olsen är alla människor skapande varelser, och skapelsen är och förblir det största konstverket.

• Om vi bara ska läsa en bok av Tillie Olsen (1912–2007) är det *Här står jag och stryker* och andra noveller. Översatta av Elsa Lundgren.

ANTIBIOTIKANS DILEMMA

När mina far- och morföräldrar växte upp dog många unga och medelålders i bakterieinfektioner. Ett infekterat sår ledde om man hade otur till död i blodförgiftning. Förkylningar kunde leda till lunginflammation som dödade även den som var ung och stark. Så upptäcktes i mitten av 1900-talet ett antal olika antibiotika, ämnen som dödar bakterier. Tack vare dem blev bakterieinfektioner möjliga att bota, och dödligheten sjönk dramatiskt.

Men säg den glädje som varar för evigt! Ju mer antibiotika vi använder, desto större risk att bakterier samlar på sig små förändringar i sina gener – mutationer – som gör dem tåliga – resistent – mot de antibiotika vi använder. Och att de överför sådana gener till varandra, så bakterier blir resistent mot många antibiotika på en gång.

Bakterier med sådan resistens hittar forskare nu lite överallt – i marken utanför ladugårdar, hos fåglar, och på händerna hos människor som arbetar på sjukhus. Allt oftare fungerar därför inte den antibiotika som satts in, så man får prova en annan, och en tredje. Än så länge hittar läkarna oftast någon antibiotika som fungerar. Men bakterier som är resistent mot alla antibiotika dyker allt oftare upp. Därför har många forskningsprojekt startats för att hitta nya antibiotika. Och de har gett resultat – man har funnit åtskilliga nya ämnen som i provrör och på djur-försök ser lovande ut.

Men. För att ett nytt läkemedel ska få

börja användas behövs omfattande tester på människor, för att kontrollera att det verkligen fungerar, och inte har farliga biverkningar. Sådana är mycket dyra, och finansieras i dag av läkemedelsföretag. Som vågar ta kostnaderna eftersom de sedan – om läkemedlet visar sig fungera – kan få ensamrätt, patent, på att sälja läkemedlet ett tiotal år, och då kan ta ett pris skyhögt över vad det kostar att tillverka. Men det förutsätter att företaget sedan kan sälja läkemedlet i någorlunda stora volymer.

Kruxet är bara att nya antibiotika bör användas så lite som möjligt, och bara ges till just de patienter vars bakterier är resistent mot allt annat. Så det dröjer så länge som möjligt innan bakterierna blir resistent mot det också. Därför är läkemedelsföretagen inte så intresserade av att bekosta utveckling och tester av nya antibiotika. Samtidigt som läkare är oroliga för att läkemedelsföretagen kommer sälja nya antibiotika brett.

För antibiotika har helt enkelt dagens system för läkemedelsutveckling och patent nått vägs ände. Alla förstår att stater behöver finansiera utveckling och tester av nya antibiotika, och sedan reglera användning och försäljning hårt. Läkemedelsindustrin kämpar med näbb och klor för att det hela ska ske i deras regi, genom att de får stora statliga subventioner. Men kanske är det i stället dags för mellan- eller överstatliga antibiotikainstitut, som utvecklar, testar och lämnar ut. **F**

”BOLAGEN VILL SÄLJA
SÅ MYCKET SOM MÖJLIGT,
AV NÅGOT SOM BÖR **TAS**
AV SÅ **FÅ** SOM MÖJLIGT.”

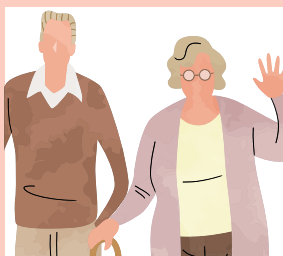

© Mattias Burrell

HENRIK BRÄNDÉN

Mikrobiolog (fil lic) med immunologi som specialitet, vetenskapsskribent och föreläsare. Kom i vintras ut med sin första roman: *Oksana och Andrej*, en kärlekshistoria som utspelar sig i Ukraina vid Sovjetunionens fall.

► SID 50

**FOLKBILDNING
– FÖR SENIORER**

► SID 51

**ABF GER KONST-
NÄRER EN CHANS**

► SID 52

SPELTORS DAG!

► SID 72

**ABF-CHEFEN:
"DET GRÅ
ÄR VACKERT!"**

SÅ ORDNDAR DU EN FILMFESTIVAL

Det finns många filmfestivaler runt om i landet med ABF-anknnytning. *Fönstret* har pratat med två av arrangörerna som delar med sig av sina erfarenheter.

AV ELISABET WAHL FOTO SARA JÄGARE

Filmfestivalen i Skäggetorp drog i gång i höstas. Målet var tydligt – att visa filmer från olika kulturer. Därför valde man verk från flera länder och på flera olika språk. Gänget bakom festivalen har lärt sig mycket under resans gång.

– En sak vi märkte direkt var att det kan vara bra att vara ute i god tid med själva programmet. Dels har Swedish Film, det ställe vi beställde filmerna ifrån, en viss leveranstid, dels

har man samtal efteråt så blir det en gemensam upplevelse.

Några som har mer erfarenhet är gänget bakom Arbetarfilmfestivalen i Malmö som i höstas körde sin sjunde upplaga. Alex Veitch tycker att bland det viktigaste de lärt sig under åren är att inte tappa bort varför man ordnar en filmfestival.

– Det är så lätt att det blir en massa administration, man jagar licenser och mejlar hela

"FILM ÄR ETT SÄTT ATT NÄRMA SIG VARANDRA."

kan det vara bra att kunna använda filmerna i marknadsföringen, säger Sara Jägare.

Trots en del nybörjarmissstag blev festivalen en succé. Det dök till exempel upp oväntat många volontärer. Och det blev många starka upplevelser.

– Vi visade den somaliska filmen *Dödgrävarens hustru* om ett äkta par där hustrun är svårt sjuk. Det var så fint att se hur de somaliska kvinnorna på plats både blev berörda och stolta. Vi anordnade också samtal under dagen och det tror jag var viktigt. Film är ett sätt att närma sig varandra och

dagarna. Men det är ju inte därför folk drar i gång. Kanske ska man till och med skriva ner vad det är man vill göra. Då kan man komma tillbaka till det och fylla på med energi.

Några andra tips på vägen?

– Det är lätt att bara tänka att det är ens eget arbete som tar tid, men man måste lägga in tid för annat också. Det är en process att få folk att skicka filmer, se till att det är rätt filer och att de funkar att visa på biografen. Och det behövs nästan alltid mer folk än vad man tror under själva festivalen, så se till att vara många. **F**

HISTORIEPROJEKT I januari drog ABF i Skåne tillsammans med en rad andra organisationer i gång en fördjupning i den skånska arbetarrörelsens historia. I höstas hade man en konferens om ämnet och nu är tanken att ta nästa kliv. Målet är att försöka få i gång forskningscirkel som i sin tur kan ta fram studiematerial eller olika typer av skrifter.

– Det är viktigt att man är medveten och stolt över sin egen historia, då kan man lätt tillbakavisa påståenden om att Moderaterna till exempel ledde kampen för rösträtt. Men det handlar också om att titta på vilka visioner man hade i arbetarrörelsens barndom, se vad som hände med de visionerna och kanske ta dem vidare och låta sig inspireras, säger Roger Johansson, professor i historia och vice ordförande i Arbetarrörelsens arkiv i Skåne. EW

TRÖSTEMÖSS ABF Ragunda har nyligen tillverkat en hel bunt tröstemöss som ska användas på sjukhuset i Östersund. Tröstemöss är små virkade, stickade eller sydda möss och andra figurer, som används för att ge tröst till barn inom vården.

Mössen ges inte till alla, utan till barn som av någon anledning är ledsna eller oroliga när de kommer för undersökning, blodprov eller liknande. Initiativet till mössen kommer från föreningen med samma namn. ABF Ragunda har haft träffar där man tillverkat tröstemöss under hösten och kommer att dra i gång en ny grupp under våren. EW

DEMOKRATIPROMENAD Ett nytt partipolitiskt obundet folkbildningsinitiativ har sett dagens ljus. Det är #Taettklivframåt som består av grupper och enskilda som önskar samla kraft och skapa hopp. Detta gör man genom demokratipromenader den sista torsdagen i varje månad. Under promenaderna är tanken att man ska samtala om demokrati, mänskliga rättigheter och en hållbar framtid. EW

FOLKBILDNING – FÖR SENIORER

Kunskap, bildning och kultur. Det är ledorden för SENIORAKADEMIN – föreläsningar för äldre på tre ställen i ABF Norra Stockholms län.

– Det vi gör ska gärna ha en koppling till demokrati också, det värsta som kan hända är om folk tappar tron på samhället, säger BOSSE JOHANSSON, som är med och anordnar föreläsningar i Järfälla. AV ELISABET WAHL

Konceptet för Seniorakademien är egentligen väldigt enkelt. Det är föreläsningar för målgruppen äldre än 55 år på tre ställen i norra Stockholm: Solna, Järfälla och Upplands Väsby. Till en låg avgift ingår föreläsning och fika efteråt. Upplägget har funkad så bra att man kunnat hålla på sedan 2007.

– Vi är rätt nogga med vilka vi anlitar. Det ska helst vara namn med lite tyngd

också att det de gör ska ge någon form av demokratiinjektion.

– Ja, eftersom vi ser ökande klyftor både kulturellt och ekonomiskt. Det här kan vara ett sätt att återuppväcka folkrörelserna, säger Bosse Johansson.

– Man kan se det som en vaccination mot det totalitära, säger Björn Jangeborg.

Mycket av arbetet görs på ideell basis och från ABFs håll stöttar man med mark-

”DET SKA HELST VARA NAMN MED LITE TYNGD.”

och de måste också vara bra föreläsare, berättar Björn Jangeborg.

Tillsammans med Bosse Johansson och fem andra utgör han styrgruppen för Järfälla. De håller kontakt via en ständigt pågående mejltråd och regelbundna möten.

– Alla får kasta fram förslag och i god demokratisk anda kommer vi fram till ett program, säger Bosse Johansson.

Tittar man på programmet så är det tydligt att det ryms en hel del inom Seniorakademien. Här hittar vi ämnen som ”Kvinnoliv i folkhemmet”, men också föreläsningar om Dag Hammarskjöld och författarbesök. Gruppen från Järfälla vill

nadsföra, administration och en del praktiska sysslor. Verksamhetsutvecklare Tanja Siiteri tycker att akademien är viktig på flera sätt.

– Det värsta som kan hända är om folk tappar tron på samhället, här kan vi visa att det går att göra saker. Det fyller också en social funktion, många stannar kvar och fikar efteråt. ☺

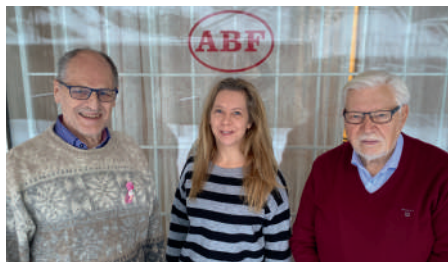
SENIORAKADEMIN

Deltagarantal under 2023

- Järfälla, Kallhäll Folkets hus: 550 personer.
- Solna, Folkets hus: 183 personer.
- Upplands Väsby, ABF-lokalen: 264 personer.

Exempel på föreläsningar under våren 2024:

- Hälsa bland äldre och digital hjälp.
- Är public service och det fria ordet hotat?
- Sigrid Hjertén ett konstnärsöde.

ABF
SENIORakademien

ABF GER KONSTNÄRER EN CHANS

Konstcirklar är ett vanligt inslag i ABFs utbud landet över. I Norrtälje kan konstnärer dessutom få en egen utställning.

– Det är enastående att ABF gör det här, säger konstnären Eva Kroon.

AV ELISABET WAHL FOTO LARS WIBERG SHUTTERSTOCK

Att få dela med sig av det man skapar ger ofta skapandet ytterligare en dimension. Ungefär så resonerar man i ABF Norrtälje som anordnat konstutställningar i snart 10 år i ett kafé i Folkets hus där man har sina lokaler.

Upplägget är enkelt. Varje konstnär får ha sin konst utställd i två veckor och man börjar alltid med en vernissage.

– Vi brukar köra vid fredag lunch. Det blir en

tid med logistiken så att den klaffar med den som tar bort sina verk och den som ska hänga upp nya.

En av de konstnärer som ställer ut denna vår är Eva Kroon. När *Fönstret* ringer upp håller hon precis på med en tavla där hon experimenterar med krackelerande färg, koppar och bladguld.

– Om en kvart ska jag måla på ett nytt lager färg. Sedan kommer guld och kopparen fram i olika mönster.

”MAN HAR OCKSÅ VISAT SMYCKEN, FOTON OCH SKULPTURER.”

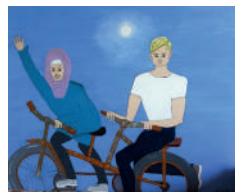
presentation av konstnären och så bjuder vi på saltä pinnar, vindruvor och lite alkoholfri cider, säger Stefan Åhman, ombudsman hos ABF Norrtälje.

De flesta som ställer ut gör det med tavlor, men man har också visat smycken, foton och skulpturer.

– Vi har fullbokat hela våren och det mesta rullar på helt smärtfritt. Det man bör tänka på om man vill göra något liknande är att vara ute i god

Hon har många strängar på sin lyra och både fotar och målar. Flera av hennes tavlor berör aktuella ämnen, som till exempel integration, och kommer att vara med på utställningen.

– Jag har bland annat målat en tavla med två tjejer – en blond och en med slöja – som åker på en tandemcykel. Några år senare var jag på ett seminarium med föreningen Glöm aldrig Pela och Fadime. Då var det en kvinna där som visade mig ett tummat urklipp från en tidning som gjort reportage om mig och den tavlan. Det kändes fint.

FÖNSTRET 1-24 • INBLICK ABF

HALLÅ DÄR!

”VI HAR EN UNIK ROLL!”

... JOHAN NYHUS, förbundsordförande i bostadskooperationen HSB som bildades 1923 och har ca 4 100 bostadsrättsföreningar i dag, med 676 990 enskilda medlemmar.

På vilka sätt har ni gjort skillnad under de här 100 åren?

– Vi har gjort oerhört stor skillnad. Vi brukar säga att var tionde svensk bor i HSB i dag. Vi var, tillsammans med Hyresgästföreningen, de första som tog tag i den dåliga bostads-situationen i Sverige, före politikerna. Vi hjälpte människor med finansiering och stod för bostäder med riktig kvalitet, vare sig det handlade om badrum eller kök. Vi var först med sopnedkast, först med barnstugor.

Hur ser du på er roll i dag?

– Vi har fortfarande en unik roll som den största bostadskooperationen. Vi ägs av våra medlemmar. Vi lämnar inte de boende när vi byggt klart. Den sociala gemenskapen är stor i våra bostadsområden.

Men i dag byggs det inte mycket?

– Nej, och det som oroar oss är att vi kan se att ungdomsgruppen kommer längre och längre ifrån en egen bostad. Med det byggstopp som råder nu kommer det här bara att eskalera. Vi kommer att ha en enorm bostadsbrist och -kris framåt 2025–26.

Vad ska politikerna göra?

– De ska ta bostadsfrågorna på allvar. Kan man bli överens om Nato och andra viktiga frågor borde man kunna sätta sig ner och komma framåt med det här.

Vilket är din favorit av landets 4 100 HSB-områden?

– Om man tycker om arkitektur så är ju Turning Torso vårt! Är man intresserad av det sociala livet så var jag nyligen i en förening i Luleå där man gör massor av sociala aktiviteter för dem som är hemma om dagarna. Eller ta föreningen i Falun som är helt självförsörjande på el och värme!

Till sist – varför är ni med i ABF?

– Det handlar om att vi både jobbar med folk-rörelsefrågor, men också att utbildning och folkbildning är jätteviktigt för våra styrelser.

JONAS HELLING

► I varje nummer presenterar vi en av ABFs 54 medlemsorganisationer och 74 samarbetsorganisationer.

51

SPELTORS DAG

Nere i en källare i Huskvarna samlar ABF varje torsdag massor med barn och **unga** som spelar på datorer och spelkonsoler. Men den här typen av **spel** – har det egentligen något med folkbildning att göra?

– Absolut! Spelen är en stor och **viktig** del av ungas värld. Varför ska vi inte vara här för dem då?, säger ANDREAS WESTMAN, verksamhetsutvecklare i ABF Jönköping. **AV** ELISABET WAHL

Det ropas för fullt nere i en källare i Smedbyn i Huskvarna.

– Neeeeej!

– Jaa! Såg du?

Ibland för att något har gått riktigt bra, ibland för att något har gått helt åt skogen. Det är torsdag och som vanligt är det massor med unga, de flesta i mellanstadieåldern, i lokalen. Skärmarna fylls av *Fortnite*, *Fifa* och *Minecraft* medan det klickas intensivt på handkontroller och tangentbord.

– En kväll räknade jag till att det var 75

personer här, berättar Zabina Svensson.

Hon är en av dem som är engagerade i ABF Jönköpings satsning på de här spel-torsdagarna som görs i samarbete med föreningen Druidz. Konceptet är enkelt – man har fyllt en källare med skärmar, spelkonsoler och datorer. Vem som helst får komma. Initiativtagare är Andreas Westman, verksamhetsutvecklare på ABF i Jönköping och spelentusiast sedan barnsben.

– Det finns en e-sportförening här, men de är mer inriktade på att tävla. Och de

här yngre stod lite utanför och knackade och fick inte riktigt komma in. På fritidsgården hade de ett Playstation där det bara fanns *Fifa*. Och alla gillar väl inte att spela *Fifa*? Det är som att ha en enda Astrid Lindgren-bok som alla ska läsa.

Vid sidan av sitt ABF-jobb driver han ett eget företag inom just spel och digital teknik. Så han ställde en del av de saker som finns i företaget i ABFs källarlokal, öppnade dörren och tänkte att man får se vad som händer. Det var i oktober 2021 och i början hade de sju regelbundna spelare,

men inga andra verkade intresserade.

– Först tänkte vi att det kanske inte var så vettigt att köra en verksamhet för så få. Men sedan förstod vi att de här sju tyckte att det var så kul att vara här att de inte sagt något till kompisarna. Men till slut var det någon kusin som försä sig och då gick proppen ur.

Nu är det fullt ös här varje torsdag

”VI FÅR EN MÖJLIGHET ATT TRÄFFA FÖRÄLDRARNA OCKSÅ, EFTERSOM DE KOMMER HIT IBLAND FÖR ATT KOLLA VAD BARNEN GÖR.”

och under hela tiden *Fönstret* är på plats kommer besökarna fram till Andreas och Zabina. De vill ha hjälp med nya batterier i en handkontroll, frågar om det går att spela ett visst spel på en viss skärm eller om det inte är dags att turas om när kompiserna spelat länge.

För den som förknippar ABF främst med studiecirklar och mer traditionell

folkbildning är det kanske inte helt lätt att förstå tanken bakom den här satsningen.

– Min erfarenhet är att ABF kanske har haft lite svårt för det här med spel. Men samtidigt har spelen betytt så oerhört mycket för så många människor och varför ska ABF inte vara där då?

Så det här är folkbildning?

– Absolut! En självklar grej är att de lär

sig jobba tillsammans. De är heller inte ute och springer och vi får en möjlighet att träffa föräldrarna eftersom de kommer hit ibland för att kolla vad barnen gör. Men det handlar också om att vi kan hjälpa dem att hitta rätt i spelvärlden. Om de inte spelar här kanske de kör gratis spel på mobilen där det kan dyka upp vilken reklam som helst och det finns ingen

som har koll på vad de gör. Här kan vi diskutera vad ett bra spel egentligen är och då kan vi komma in på andra viktiga frågor.

ABF-initiativet har väckt stor nyfikenhet och polisen, skolan och andra aktörer i området har varit på besök. Sedan en tid tillbaka samarbetar man också med en skola i närheten och Föreningen Män kring metodmaterialet *Samspel*. Det är Zabina som tillsammans med 15 elever arbetar med materialet en gång i veckan.

– Det är Sverok som tagit fram materialet och eleverna får testa kortspel, rollspel och digitala spel samtidigt som vi jobbar med rasism, fysiskt våld och andra värderingsfrågor, säger Zabina.

Framtiden för speltorsdagarna är dock lite osäker. Det är inte självklart att pengarna räcker till allt efter de kraftiga nedskärningarna på statsbidragen till studieförbunden.

– Du ser väl hur fullt det är här nu? Vi skulle nog kunna locka upp mot 300 om vi bara hade plats. Allt handlar egentligen om resurser, säger Andreas. **f**

FUNKTIONSNEDSÄTTNING Karin Malmström var 46 år när hon föll från sin balkong och fick svåra hjärnskador. För att hjälpa andra med

dolda funktionsnedsättningar skrev hon boken *En mamma på villovägar i vårdapparaters labyrinter*.

Sedan en tid tillbaka finns det en studiehandledning till boken för den som vill starta en cirkel kring de här frågorna. Handledningen går att ladda ner kostnadsfritt via ABF Värmlands webbplats. EW

NYBÖRJARODLING Intresset för att odla egna grönsaker ökar alltmer. Men hur börjar man egentligen när man aldrig testat förut? En bra utgångspunkt för en sådan cirkel är Lena Israelssons bok *Grönsaksodling för nybörjare*. Den går igenom det mesta man behöver veta om jord, fröer och ogrärensning. Här får du tips om olika sätt att odla: i pallkrage, på balkongen eller i odlingsbäddar. EW

GRUVOR I dag finns det 12 aktiva gruvor i Sverige, men frågan om de borde vara fler debatteras allt oftare. Till exempel växer behovet av de metaller som behövs för batterier till elbilar när fossila bränslen ska fasas ut. Men frågan är inte enkel – hur påverkar gruvorna miljön och dem som bor där i närheten? Vill du starta en cirkel om detta hyperaktuella ämne är Marcus Priftis *Brytningstid – hur gruvan blev en ödesfråga* ett bra ställe att starta. EW

STUDIEMATERIAL

I juni är det val till Europaparlamentet. Ett utmärkt läge att lära dig mer om EU och dess olika delar med andra ord. Här har du några tips på böcker och sajter om du vill dra i gång en EU-cirkel.

AV ELISABET WAHL

RAPPORT:

EUROPAMANIFEST

En rapport från Tankesmedjan Tiden där fokus ligger på vad som behövs för att förändra framtidens Europa. Mycket av dagens politik gynnar de stora företagen och rapporten handlar om det som skulle behöva göras för att skifta fokus till ett Europa som har siktet på löntagarnas bästa i stället.

BOK:

INTRODUKTION TILL EU

(ULF BERNITZ, ANDERS KJELLGREN, HEDVIG BERNITZ)

Sverige har varit med i EU i snart 30 år. Men fortfarande är kunskapen om vissa grundläggande frågor ganska låg. Till exempel är det nog många som är osäkra på vad som bestäms i EU-parlamentet och vilka frågor som EU-kommissionen ansvarar för. Den här boken fungerar som en utmärkt introduktion till EU och dess institutioner ur ett svenskt perspektiv. Här kan du lära dig mer om både historien bakom EU och vart det europeiska samarbetet verkar vara på väg.

SAJT:

SÅ HÄR FUNKAR VALET

Hur gör man egentligen när man röstar till EU-parlamentet? Vilka politiska grupper finns det i parlamentet? Och hur gör jag för att få reda på resultatet? De här frågorna och många fler besvaras på den officiella EU-sajten Elections.europa.eu. Här finns information på samtliga medlemsländers språk och du kan också be om att få en påminnelse om att rösta så att du inte glömmet bort det.

SAJT:

EUROPAPORTALEN

Sajten Europaortalen.se har i över 20 år bevakat svensk EU-politik och utvecklingen i Europa. Portalen drivs via en stiftelse som ägs av en rad svenska fackförbund och representanter för näringslivet, men arbetar utifrån journalistiska principer. Här hittar man bevakning i en rad olika ämnen, allt från regionalpolitik och klimat till frågor om industripolitik och demokrati. Sajten har också ett nyhetsbrev man kan prenumerera på.

KALENDARIUM

ABF VÅREN 2024

Vill du få med något i kalendariet?

Tipsa oss om vad ABF ordnar på din ort!

Mejla: elisabet.wahl@milsbo.se senast 20 april.

27 FEBRUARI - ABF VÄSTERBOTTEN

NORRBYSKÅR – SKÅREN SOM VAR VÄRLDEN

Linda Öhgren berättar om en ö med fascinerande historia. Bland annat fanns här en gång Europas största ångsåg.

► Hörnefors bibliotek, kl. 18.30–19.30.

29 FEBRUARI - ABF SÖDERTÄLJE

SAMTAL OM DÖDEN

Det kan var svårt att prata om döden och hur vi vill ha det när vi går bort. Under den här dagen kommer Fonus på besök och pratar om *Vita arkivet* och hur du kan underlätta för efterlevande i deras sorg.

► ABF-huset, Södertälje, kl. 10–11.30.

6 MARS - ABF MALMÖ

POETRY SLAM MED ÖPPEN SCEN OCH GÄST PÅ GRAND MALMÖ

Kom som poet och läs dina dikter eller som publik för att lyssna. En av flera deltävlingar inför Malmöfinalen i poetry slam senare i vår.

► Grand, Malmö, kl. 19–21.

LÄS MERA I SPALTEN ►

11 MARS - ABF GÖTEBORG

JÄMSTÄLLDHETSKVÄLL

En kväll i jämställdhetens tecken tillsammans med Susanne Sillberg Ligander, ordförande i Göteborgs S-Kvinnor.

► Göteborgs föreningscenter, kl. 10–12.

13 MARS - ABF VÄRMLAND

HUR DYRT FÅR DET BLI EGENTLIGEN?

I sin bok *Dyrtider* granskar Elinor Odeberg den politik som lett till att inflationsbekämpningen gjort de svenska hushållen alltmer pressade.

► ABF-lokalen, Karlstad, kl. 18–19.30.

20 MARS - ABF PITEÅ

MUSIKPROGRAM: KARIN ÅBERG

Trubaduren och kompositören Karin Åberg bjuder på musik på äldreboendet Källbo.

► Källbogården, Piteå, kl. 14.30–15.

10 APRIL - ABF ARVIDSJAUR

DÖSDANSEN

August Strindbergs klassiker *Dödsdansen* berättar historien om två äkta makar som blivit varandras fångvaktare på en ö i skärgården.

► Medborgarhuset Arvidsjaur, kl. 19–20.

14 APRIL - ABF SÖDRA SMÅLAND

FÖRELÄSNING OM E-SPORT

Välkomna på en föreläsning kring vikten av bra kost, motion och sömn vid utövande av e-sport med grundarna från Northern Sky.

► Northern Sky, Växjö, kl. 14–16.

24 APRIL - ABF VÄSTERBOTTEN

FÖRFATTARBESÖK: EN BONDES DÖD

Författarna Negar Naseh och David Sandström bok *En bondes död* blev nyligen utsedd till Årets bästa svenska deckardebut av Svenska Deckarakademin. I kväll berättar de om boken och arbetet med den.

► Tegsbiblioteket, Umeå, kl. 18.30–19.30.

3 MAJ - ABF GOTLAND

EN HYLLNING TILL RIEDEL

I år fyller kompositören Georg Riedel 90 år. Han är kanske mest känd för sin musik i Astrid Lindgrens filmer, men har också komponerat en hel del jazz.

► Folkets hus Rute, Lärbo, kl. 19–20.30.

7 MAJ - ABF VÄRMLAND

TAGE ERLANDER – EN LÅNGVARIG VÄRMLÄNNING

Ett samtal mellan veteranjournalisterna Anders Ajaxson (f d VF) och Mats Dahlberg (f d NWT) om en värmlänning som aldrig glömdes varifrån han kom.

► Biblioteket Storfors, kl. 18–20.

23 MAJ - ABF HALLAND

SOFIA STRÖMDAHL: I SKUGGAN AV EN FELDIAGNOS

En berättelse om att få en diagnos om intellektuell funktionsnedsättning – som visade sig vara felaktig – till att få den prövad och borttagen som vuxen.

► ABF-lokalen, Halmstad, kl. 18–19.

BERÄTTA MER!

”FOLK BRUKAR TOKAPPLÅDERA!”

Under våren anordnar Ord på scen tävlingen Poetry slam i Malmö med sex deltävlingar och en final den 10 april. Berätta mer ANNA ARVIDSDOTTER, ordförande i föreningen:

– Det här är en tävling i scenpoesi. Själva poetry slam uppstod i Chicago och vi har hållit på med det här i 20 år ungefär. Man läser något på scen som man har skrivit själv. Det man framför får vara max tre minuter långt och man får inte använda rekvisita.

© Anna Drevik

Vilka är det som brukar vara med?

– Det går inte riktigt att säga att det finns någon typisk deltagare, men jag tycker att vårt litterära rum skiljer sig en del mot andra. Vi har många yngre deltagare och det är rätt vanligt att man har arbetarklassbakgrund. Det här är ganska politiskt också.

Hur brukar ett bra bidrag vara?

– Eftersom man läser upp det man skrivit blir rösten och kroppen lika viktiga som texten. Så en stark närvaro eller karisma brukar ge ett bra framträdande. Man självklart är det också viktigt med en bra text.

Har du något extra starkt minne från de tidigare omgångarna?

– Det är ofta så himla fint när folk är där för första gången. Det lyser nervositet om dem och det är vanligt att de berättar att det är första gången de är med. Då händer det ofta att rummet svarar med enorm värme och kärlek och folk brukar tokapplådera. Då vågar de köra på riktigt.

Till sist, om man tycker det här låter spännande. Vad ska man tänka på innan man kör i gång med något liknande?

– Egentligen behövs inte så mycket, mest en lokal och att man hittar folk som vill läsa. Man kan också alltid höra av sig till oss om man vill veta mer. Jag tror mycket handlar om att fånga upp ett intresse. I sådana här tider är det nog många som sitter hemma och egentligen vill uttrycka sig, det gäller bara att hitta dem.

ELISABET WAHL

DET GRÅ ÄR VACKERT!

Under en nylig spelning inför lanseringen av sin senaste skiva delade musikern Tomas Andersson Wij med sig av ett råd som fångade mitt intresse: "Om du inte vet vad du ska skriva om, så skriv som det." För honom är skapandet ofta en resa som börjar med en skaparkris.

Själv drabbas jag sällan av skaparkris när jag ska skriva en krönika. Ändå kan lite självreflektion aldrig skada. Jag funderar över hur vanligt det är att vi, i text och andra exempel, framhäver det spektakulära, det som sticker ut och verkar särskilt coolt eller intressant. Det är det vi gärna skryter om. Alltför sällan lyfter vi dock fram vardagslivet, rutinerna och allt det arbete som sker i det dolda, i kulisserna – i samhället, välfärden, verksamheterna, ideella organisationer och i ABF – som får maskineriet att fungera.

Jag brukar ofta berömma ABFs verksamhet, tala om goda exempel och betydelsen

"VAD VORE LÄGET I VÅRA AVDELNINGAR OCH CIRKLAR UTAN ADMINISTRATION?"

av folkbildning och studieförbund för individ och samhälle. Men jag nämner sällan förutsättningarna för verksamheten.

Så här blir en hyllning till vardagslivet, till kvalitetsarbete, till administration av vårt registersystem "Gustav". Vad vore läget i våra avdelningar och cirklar utan administration över huvud taget? Om ingen fyller i cirkellistan och gör en studieplan blir det ingen verksamhet att skriva om. Och all den kunskap som bärs av så många är liksom garanten för att det vi gör håller kvalitet.

Det får mig att tänka på dikten *I detta land*, kamrat av Svante Foerster, som skildrar det vackra i formalia, i det grå, i föreningsdemokratin. Det tråkiga och kanske banala som faktiskt är grundbulsten i demokratin.

Grey is beautiful och gråhet är vår arvedel: gråhet är vår klasskamrat. Grey is beautiful och grått som stenhällar och vadmal, grått som stenblandad åkerjord, grått som en gammal mjölkpall det ursinne som slog den danske fogden på käften.

Grey is beautiful, grått är arbetets färg. Och grått kan skimra, nästan lysa; det grå garnet det starkaste, den grå stenen gatans. Grå häst är arbetshäst.

En tillräckligt stor och dov massa verkar alltid grå.

Det finns rentav ett ord för detta.

Den grå massan.

En tillräckligt stor och grå massa verkar alltid.

Grey is beautiful och det finns faktiskt en skönhet i Svenska Kommunalarbetsareförbundet.

Grey is beautiful även i språket, ty det är på

det grå språket som demokratins grundlag blivit formulerad:

"Votering är begärd och skall verkställas."

Och fråga oss sedan vad som är vackrare än "du gamla du fria".

Svaret är grått.

Votering, varje votering, varje votum.

Människans rätt till röst; hennes rätt att icke blott tala men våga tala."

.....
ANNICA DAHL är förbundssekreterare i ABF och skriver krönikor på denna plats i varje nummer av *Fönstret*.

© Anna-Lena Ahlström

NAMN & NYTT

• I tio år har ABF Halmstad varit med och anordnat Funkisfestivalen. Det är Sveriges största sångtävling för personer över 15 år med olika sorter av kognitiv eller neuropsykiatrisk funktionsnedsättning inom LSS. I år gick **Filip Nyhem** vidare med låten *Popular* och får därför tävla i finalen i Stockholm senare i vår.

• Många äldre är ensamma och har inte längre någon att fika med. För att råda bot på detta vill ABF Södra Småland tillsammans med Folkets hus och PRO i Alvesta motverka ofrivillig ensamhet under namnet "**Kaffe & vänner**". Nu har projektet tilldelats 4,3 miljoner från Arvsfonden.

3 FRÅGOR ...

... till **Mia Bergbacken**, tillförordnad ombudsman, hos ABF Södertörn.

Ni flyttar in i nya lokaler i Nynäshamn, varför då?

– Det beror på flera saker. Vi vill samla oss på ett ställe i stället för utspritt på tre platser. Det tar mycket tid att hålla koll på flera lokaler och det blir enklare när vi finns på en plats. Vi kan också hyra ut till föreningar. I dag råder det brist på lokaler för föreningslivet.

Finns det något i de nya lokalerna som ni inte hade i de gamla?

– Ja, vi får till exempel fyra stora studierum som kan användas samtidigt jämfört med två ganska små rum som var svåra att nyttja samtidigt. Lokalerna är också mer tillgängliga och vi kommer att ha möjlighet att ha mindre kulturarrangemang i egna lokaler.

Vad tror du flytten ger för fördelar?

– Det kommer att ge oss bättre möjlighet att möta framtiden, vi kan stötta förenings- och kulturlivet i Nynäshamn samtidigt som det ger oss potential att bedriva mer verksamhet.

ELISABET WAHL

Stödtelefon för dig som
är utsatt för hot, våld eller
sexuella övergrepp.

*Ingen fråga
är för liten*

 020-50 50 50
Kvinnofridslinjen
VILL DU VETA MER? BESÖK GÄRNA KVINNOFRIDSLINJEN.SE

Kvinnofridslinjen drivs av Nationellt centrum för kvinnofrid vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset på uppdrag av regeringen.

ALEXANDRA

© Shutterstock

ÄN MER TRIGGAD

Det här är min sista krönika i den här tidningen fick jag nyligen veta. Det är nedskärningar och jag skärs bort. Första gången jag var med i *Fönstret* pryddes jag omslaget med fet silvertejp över munnen (nr 3/2015). Det var en illustration för den kamp jag har fört i 25 år mot alla dem som har försökt tysta mig. Med hot, hat och lögn har de försökt radera mig ur offentligheten. Förutom att hota att de ska våldta mig, skära av min tunga, stycka och slakta mig har de emellanåt även försökt pressa mina chefer att sparka mig. Ibland har de lyckats. Ibland har deras kampanjer som framställer mig som ”partisk” lett till att jag har förlorat jobb. Allt för att jag konsekvent sedan 1995 offentligt har stått upp för jämställdhet, jämlikhet och demokrati och mot rasism och våld – allt som finns inskrivet i grundlagen, värdegrunder och etiska regler för journalister och mediehus.

Det har kostat mig. Jag har fruktat för mitt och min familjs liv. Oavsett om nazister marscherat med mitt ansikte och ordet ”förrädare” på sina plakat eller omringat mig på föreläsningar har jag aldrig backat en tum. Jag vill nämligen kunna se mig själv i spegeln. Så fåfång är jag. Den kärlek jag har fått från folk runt om i landet, inte minst i en massa ABF-föreningar, har dock alltid varit så mycket större och starkare att jag har orkat fortsätta försöka rida ut hatstormarna och tämja motvindarna för att kämpa vidare för jämlikhet, jämställdhet och rättvisa.

Nu blåser det hårda vindar igen. De piskar på med ett sånt ursinne att jag ibland bara vill fly. Men återigen är jag inte ensam. Återigen ser jag det som min plikt att stå ut och stå upp när allt fler stämplas och misstänkliggörs för att de står upp för människovärdet. Ty så långt har förskjutningen och polariseringen gått att FNs deklaration om mänskliga rättigheter plötsligt avfärdas som partisk och kontroversiell.

Så ja, jag är ledsen, men jag är också än mer triggad att fortsätta ge röst och anlete för att försöka humanisera de som avhumaniseras i en polariserad och polemisk tid.

Nedskärningarna är resultatet av politiska beslut. Folkbildningen föddes för att arbetare skulle få chansen att rusta sig med kunskap och kunna ta makten över sina egna liv och narrativ. De som slaktar folkbildningen vet vad de gör. Det här är ett led i tysthetskulturen.

Nu måste vi kämpa lite hårdare för att erövra kunskap och utveckla ett källkritiskt tänkande för att navigera genom en djungel av desinformation. Vi måste samlas och stärka och stötta varandra. Vi måste förvandla vår frustration till motivation i vårt arbete för fred, frihet och demokrati för fler än de få.

När ett fönster stänger står kanske en dörr på glänt. Om alla dörrar stängs får vi helt enkelt bygga ett eget hus med vidöppna dörrar och uppslagna fönster för att skapa korsdrag och släppa in frisk luft.

Tack för den här tiden och må kraften vara med er. Vi ses i ett annat fönster. **F**

”JAG HAR FRUKTAT
FÖR MITT LIV
MEN ALDRIG
BACKAT EN TUM.”

© Anna-Lena Ahlström

ALEXANDRA PASCALIDOU

Författare och journalist, aktuell med den nya boken *Var är papporna?*.

Tycker du också att folkbildning är viktigt?

Regeringen skär ned studieförbundens statsanslag med 500 miljoner kronor under de kommande tre åren. Var tredje krona kommer att försvinna. Det här kommer drabba våra deltagare hårt.

Det kan kännas hopplöst men det finns saker du kan göra för att stå upp för folkbildningen:

- Protestera genom att till exempel anordna en manifestation
- Informera andra om vad som händer
- Skriv under studieförbundens namnsamling på:

www.abf.se/ror-inte-min-studiecirkel/

#RörInteMinStudiecirkel
#studieförbundensamlarsverige

Rivstart för svenskan!

Vårt populära läromedel har fått ny form och reviderat innehåll. Rivstart innehåller varierade och lustfyllda övningar där samtal och vardagssituationer är i fokus. Med snabb progression och repetitionsuppgifter som prövar, befäster och synliggör språkinläringen lär sig studenterna svenska från dag ett.

Snabbaste vägen till språket!

nok.se/rivstart